

Міністерство освіти та науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Психолого-природничий факультет
Кафедра екології, географії та туризму

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри

_____ Д.В. Лико
(підпис) (ініціали, прізвище)

“ _____ ” червня 2022 року

Пояснювальна записка
до кваліфікаційної роботи бакалавра

зі спеціальності _____ 014 «Середня освіта (Географія)»
(код і назва)

на тему: «Територіальний аналіз адміністративної реформи Західно-Поліського регіону України»

Виконав (-ла): студент (-ка) IV курсу, групи Г-41
(шифр групи)

_____ Василишина Тетяна Вадимівна _____
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Керівник кандидат сільськогосподарських наук, професор кафедри екології, географії та туризму РДГУ Портухай О.І.
(посада, науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали) (підпис)

Рецензент кандидат географічних наук, професор кафедри екології, географії та туризму РДГУ Мартинюк Віталій Олексійович
(посада, науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали) (підпис)

Засвідчую, що кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Студент _____
(підпис)

Оцінка за результатами захисту:

Національна шкала _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ЄКТС _____

Рівне – 2022 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ).....	6
1.1. Адміністративна реформа: мета та основні завдання	6
1.2. Особливості проведення реформи децентралізації	9
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ЗАХІДНО-ПОЛІСЬКОГО РЕГІОНУ	15
2.1 Фізико-географічне розташування Західно-Поліського регіону.....	15
2.2 Соціально-економічний розвиток Західно-Поліського регіону	18
РОЗДІЛ 3. ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ АНАЛІЗ АДМІНІСТРАТИВНОЇ РЕФОРМИ ЗАХІДНО-ПОЛІСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ.....	33
3.1. Адміністративно-територіальний устрій Рівненської області	33
3.2. Адміністративно-територіальний устрій Волинської області.....	37
3.3. Особливості розвитку територіальних громад на прикладі Зарічненської селищної ОТГ	42
РОЗДІЛ 4. ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ У ШКОЛІ	50
4.1. Особливості вивчення адміністративно-територіального устрою на уроках географії	50
4.2. Використання фасилітаційної техніки під час уроків географії на прикладі методу «Світове кафе».....	51
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	59
ДОДАТКИ.....	64

ВСТУП

Після проголошення незалежності України у спадок було передано частину інститутів радянської влади, а також необхідним стало створення системи управління у таких сферах як оборона, зовнішня політика. Тому, Президент України Л.Кучма 22 липня 1998 року підписав Указ Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні.

Метою проведення реформи було створення такої системи державного управління, що сприятиме розвитку цивілізованої європейської держави, де буде високий рівень життя, формуватиметься демократія, розвиватиметься культура. У такій державі системи управління має бути близькою до потреб і запитів людей, служити національним інтересам та народові. Важливим у функціонуванні такої системи є прозорість, ефективність та наукове підґрунтя, а витрати на її утримання мають відповідати фінансово-економічному стану держави [32].

Важливим етапом адміністративного реформування є проведення реформи децентралізації. Децентралізація – являє собою процес, під час якого фінанси та повноваження передаються органам місцевого самоврядування від державної влади. Основна її мета – провести формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади, що дозволить громадянам проживати у сприятливому життєвому середовищі, отримувати та надавати якісні послуги та на місцевому рівні узгодити інтереси та потреби територіальних громад і держави [42].

Реалізація цієї реформи дозволила сформувати на місцевому рівні об'єднані територіальні громади (ОТГ), що згідно положень Європейської хартії місцевого самоврядування мають стати дієвим механізмом їхнього розвитку.

Огляд передумов та наслідків проведення адміністративно-територіальної реформи, зокрема децентралізації наводять у своїх працях багато зарубіжних та українських вчених, серед яких О. К. Гордеєва [17], К. О. Ващенко, В. В. Толкованова [49], Ю. В. Ковбасюк [30] та ін. Актуальним сьогодні є проведення територіального аналізу цієї реформи для виявлення

переваг та ризиків у функціонуванні новостворених територіальних громад, розуміння перспектив та особливостей їх подальшого розвитку.

Мета дослідження: провести територіальний аналіз адміністративної реформи Західно-Поліського регіону України.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання наступних **завдань:**

- розглянути особливості проведення адміністративної реформи;
- проаналізувати соціальний та економічний розвиток Західно-Поліського регіону;
- дослідити адміністративно-територіальний устрій Рівненської та Волинської областей після проведення реформи децентралізації;
- охарактеризувати особливості розвитку територіальних громад на прикладі Зарічненської селищної ОТГ;
- розглянути теми шкільних курсів географії, де вивчається адміністративно-територіальний устрій та проаналізувати можливості використання фасилітаційної техніки під час уроків на прикладі методу «Світове кафе».

Об'єкт дослідження: механізм проведення адміністративної реформи Західно-Поліського регіону України.

Предмет дослідження: показники соціально-економічного розвитку, кількість районів, об'єднаних територіальних громад, населених пунктів.

Методи дослідження: порівняльний (для встановлення мінімальних та максимальних значень досліджуваних показників), статистичний метод (для виявлення динамічних змін показників соціально-економічного розвитку), системного аналізу (для розуміння механізму адміністративної реформи та її наслідків), графічний метод (для наочного представлення результатів).

Аналіз соціального та економічного розвитку Західно-Поліського регіону здійснено за період 2016 року по 2021 рік з використанням матеріалів Головного управління статистики у Рівненській та Волинській областях, Державної служби статистики України. Дослідження результатів проведення

адміністративної реформи проводили за даними Рівненської та Волинської обласної державної адміністрації, офіційного веб-сайту Децентралізація.

Наукова новизна: вперше проаналізовано кількість районів та об'єднаних територіальних громад Західно-Поліського регіону після проведення реформи децентралізації.

Практичне значення роботи: отримані результати дослідження можуть бути використані для підготовки уроків та практичних робіт зі шкільного курсу географії. Дані соціально-економічного розвитку Західно-Поліського регіону можуть бути включені до оновлення навчальних матеріалів з дисципліни «Економічна та соціальна географія України».

Обсяг і структура кваліфікаційної роботи. Матеріали кваліфікаційної роботи викладено на 63 сторінках комп'ютерного тексту. Робота складається зі вступу, 4 розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Робота ілюстрована 21 таблицею, 19 рисунками. Бібліографія включає 52 джерела.

РОЗДІЛ 1.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

1.1. Адміністративна реформа: мета та основні завдання

Інститути, що дісталися у спадок від радянської влади у незалежній Україні потребували реформування та проведення адміністративної реформи. Президент України Л.Кучма 22 липня 1998 року підписав Указ Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні.

Зміст цієї реформи полягав з однієї сторони у розбудові певних інститутів державного управління, а з іншої сторони – у перебудові системи державного управління всіма сферами суспільного життя.

Метою проведення реформи було створення такої системи державного управління, що сприятиме розвитку цивілізованої європейської держави, де буде високий рівень життя, формуватиметься демократія, розвиватиметься культура. У такій державі системи управління має бути близькою до потреб і запитів людей, служити національним інтересам та народові. Важливим у функціонуванні такої системи є прозорість, ефективність та наукове підґрунтя, а витрати на її утримання мають відповідати фінансово-економічному стану держави [7, 32, 33, 50].

Передбачено ряд завдань, виконання яких дозволить досягнути поставленої мети:

- створення сучасної системи місцевого самоврядування;
- формування на центральному та місцевому рівнях управління ефективної організації виконавчої влади;
- забезпечення реалізації прав і свобод громадян;
- проведення перепідготовки та підготовки управлінських кадрів;
- організація на нових засадах державної служби та служби в органах місцевого самоврядування;
- запровадження раціонального адміністративно-територіального устрою.

Можна виділити декілька напрямків проведення адміністративної реформи. Перший напрямок – створення нових інститутів. Другий – розроблення нової правової бази. Третій – підбір відповідних кадрів для створеної системи управління. Четвертий напрямок – забезпечення функціонування державного управління. П'ятий – забезпечення системи управління інформаційним та науковим супроводом, проведення моніторингу її функціонування.

Після того, як Україна стала незалежною необхідним стало створення управління у таких сферах як оборона, зовнішня політика, у інших сферах обсяги управлінської діяльності збільшилися у 20-30 разів. Найбільш складним завданням було реформування у виконавчій владі організаційних структур. Необхідним у цьому процесі є застосування системного підходу.

Україна під час системних перетворень стикнулася з проблемами організації виконавчої влади. Існуюча структура уряду ставала перешкодою при економічному зростанні. Важко було побороти тіньову економіку через неефективну політику, запобігти збільшенню зuboжіння населення тощо.

У Концепції адміністративної реформи визначені певні заходи реформування, в основу яких покладено демократичні принципи, соціальні та правові [32]. Ключове значення мають наступні заходи:

- пріоритетність законодавчої регламентації функцій, повноважень та порядку діяльності органів виконавчої влади;
- незалежність повноважень та функцій
- незалежність здійснення функцій та повноважень виконавчої влади від судової і законодавчої влади;
- проведення судового та внутрішнього контролю за роботою органів виконавчої влади, а також їх посадових осіб;
- відповідальність посадових осіб і самих органів виконавчої влади за свої рішення чи дії перед громадянами, права яких були порушені;

- вироблення механізму для здійснення постійного контролю за діяльністю виконавчої влади через інститути парламентської і прямої демократії;
- дотримання принципів доброчесності в роботі уряду, органів виконавчої влади, відкритості, ефективності [32, 46, 50].

Державна служба в Україні, що перебувала у процесі реформування вимагала залучення чесних, патріотичних, високопрофесійних кадрів для системи управління.

Виконавча влада повинна надавати громадянам широкий спектр державних послуг, виконуючи свою функцію у демократичній і правовій державі, створювати умови за яких будуть реалізовуватися свободи та права громадян.

Держава прагне передати частину своїх функцій механізмам ринкової саморегуляції і недержавним інституціям. Ґрунтується цей механізм на наступному:

1) послуги надаються виконавчою владою для задоволення потреб людини і суспільства в цілому. В результаті цього виникає потреба у формуванні переліку відповідних послуг, а також виділені критерії оцінки якості та ефективності їх надання;

2) соціальні процеси мають регулюватися державою за умови, що вони відповідають інтересами всього суспільства. Ринок відповідає за регулювання відносин між постачальником та споживачем товарів, за винятком таких випадків, коли постачальник не може задовольнити потреби суспільства;

3) можуть бути платними ті управлінські послуги, відповідно до яких громадянин має вибір – відмовитися від цієї послуги, чи користуватися;

4) для наближення до споживачів виконавчої влади управлінські послуги потрібно надаватися, передусім, на нижчих рівнях цієї структури [24, 32, 50].

Для проведення адміністративної реформи передбачено відносно тривалий період, що необхідний для її реалізації. У цьому періоді виділяють три етапи.

Перший етап – підготовчий. На цьому етапі мають бути схвалені Концепція адміністративної реформи та Програма здійснення адміністративної реформи.

Другий етап – передбачає запровадження організаційно-правових засад реформування системи державного управління.

Третій етап – відбувається формування нових інститутів, організаційних структур та інструментів державного управління [32-34].

Отже, адміністративна реформа спрямована на формування системи державного управління, що сприятиме розвитку цивілізованої європейської держави з високим рівнем життя та розвинутою демократією. У такій державі система управління має бути близькою до потреб і запитів людей, служити національним інтересам та народів.

1.2. Особливості проведення реформи децентралізації

Важливим етапом адміністративного реформування є реалізація реформи децентралізації. Децентралізація – являє собою процес, під час якого фінанси та повноваження передаються органам місцевого самоврядування від державної влади. Основна її мета – провести формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади, що дозволить громадянам проживати у сприятливому життєвому середовищі, отримувати та надавати якісні послуги та на місцевому рівні узгодити інтереси та потреби територіальних громад і держави [22, 32].

Важливими принципами у такій організації органів влади на місцях це, з однієї сторони, відповідальність представників місцевого самоврядування перед своїми мешканцями за прийняті рішення, з іншої – за їх законність – перед вищою гілкою влади та держави в цілому.

Початок процесу децентралізації пов'язаний з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (01.04.2014) [32], законів України «Про співробітництво територіальних громад» (17.06.2014) [28], «Про добровільне об'єднання

територіальних громад» (05.02.2015) [25] та змін до Бюджетного і Податкового кодексів – щодо фінансової децентралізації [9, 42].

Реалізація цієї реформи дозволила сформувати на місцевому рівні об'єднані територіальні громади (ОТГ), що згідно положень Європейської хартії місцевого самоврядування мають бути дієвим механізмом [5, 10].

У політичному устрої суспільства важливою на сьогодні є демократія, завдяки якій громадяни обирають керівників та мають можливість їх контролювати, що дозволяє справлятися з викликами сучасності.

До цього часу в Україні була повна централізація влади, що призвело до:

- залежності територій від центру влади, що стало причиною високому рівню корупції і, в свою чергу, рівень довіри до влади сильно впав;
- низької якості послуг та ефективності управлінських рішень;
- негативного демографічного стану та розвитку деградаційних процесів на сільських територіях та ін.

Реалізація реформи передбачала проведення таких кроків:

- 1) збільшення розмірів територіальних громад в результаті добровільного об'єднання;
- 2) проведення фінансової децентралізації;
- 3) освоєння нових повноважень та можливостей [4, 42].

Створені територіальні громади у результаті добровільного об'єднання, з обов'язковим врахуванням думки громадян, дають поштовх для розвитку місцевого самоврядування. Інтереси мешканців громади представляє обраний голова ОТГ, виконавчі органи ради громади та депутати. У населених пунктах, що входять до складу громади обираються старости.

Необхідно зазначити, що при плануванні громади, аналізували ресурсний потенціал та можливості у подальшому соціально-економічного розвитку та надання якісних послуг мешканцям [1-3, 35].

Організація ефективного самоврядування вимагає певного фінансового ресурсу. Для цього 1 січня 2015 року було внесено зміни до Бюджетного та Податкового кодексів. Такі зміни дозволили зараховувати до бюджетів об'єднаних територіальних громад 60% податку на доходи фізичних осіб.

повністю залишаються у бюджеті надходження від податків: єдиного, на прибуток підприємств і фінансових установ комунальної власності та податку на майно (земля, нерухомість, транспорт). Для виконання певних повноважень ОТГ надаються різні дотації та субвенції (освітня, медична, інфраструктурна), а місцевий бюджет можна затверджувати незалежно від Державний бюджет [42].

Важливим є для досягнення економічного розвитку отримання можливості проводити зовнішні позички, обирати установи для обслуговування громади відносно свої бюджетів та самостійно здійснювати містобудівну політику. Продовжує розвиватися нормативна база, внесення змін та прийняття нових законів. Сьогодні це дає можливість децентралізувати частину повноважень центральних органів виконавчої влади, наприклад, реєстрацію місця проживання особи, бізнесу та нерухомості.

Основні цілі, які мають бути реалізовані у результаті децентралізації:

- Формування нових територіальних підходів для діяльності органів влади, зокрема, завдяки створення і зміни меж адміністративно-територіальних одиниць за вимогами європейських стандартів;
- Створення нового дієвого місцевого самоврядування та розподіл повноважень між ними та органами виконавчої влади, зміни формування бюджету [37].

Працюють над реалізацією реформи: Президент України та представники його Офісу, Міністерство розвитку громад та територій України, Головний департамент регіонального та кадрового розвитку та Комітет Верховної Ради України з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування, Департамент місцевого самоврядування та децентралізації та ін.

Можна виділити два етапи проведення децентралізації [19, 43]:

Перший етап - 2014-2019 роки;

Другий етап - 2020-2021 роки.

Перший етап почався з формування нормативної бази, що полягав у внесенні змін до законів України, а також розробки нових. Сам старт реформа пов'язаний зі затвердженням План заходів щодо її реалізації, якому передувало

затвердження Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади у квітні 2014 року.

Зміни внесені до Податкового та Бюджетного кодексів України дозволили наповнити місцеві бюджети на 206,4 млрд. грн: у 2014 році цей показник становив 68,6 млрд. грн., у 2019 році – 275 млрд. грн.

У рамках Закону «Про добровільне об'єднання територіальних громад» у період з 2015 року по 2019 рік створено 982 об'єднані територіальні громади (ОТГ), до яких увійшли близько 4500 колишніх місцевих рад. У комунальну власність громад відійшло станом на 2018 рік майже 1,5 млн. га земель сільськогосподарського призначення за межами населених пунктів.

У результаті прийняття Закону «Про співробітництво територіальних громад» вони отримали можливість вирішувати такі проблеми, як переробку сміття, розвиток спільної інфраструктури тощо [25].

У період з 2015 року по 2019 роки було реалізовано 12 тисяч проектів розроблених громадами. В основу таких можливостей був покладений Закон України «Про засади державної регіональної політики» [26]. Зросла державна підтримка регіонального розвитку від 0,5 млрд. грн. (2014 рік) до 20,75 млрд. грн. (2019 рік).

Ряд повноважень щодо надання базових адміністративних послуг було делеговано органам місцевого самоврядування також завдяки пакету відповідних законів.

Завдяки цьому нова нормативна база посилила у громадян мотивацію до міжмуніципальної консолідації в країні, створила належні правові умови та механізми для формування спроможних територіальних громад сіл, селищ, міст. Досягнуті успіхи засвідчили про правильний шлях України в адміністративному реформуванні [19]:

На другому етапі проведення децентралізації (2020-2021 рр.) затверджено новий адміністративно-територіальний устрій. У 2020 році в Україні сформовано 1469 територіальних громад. У результаті прийняття Верховною Радою України Постанови «Про утворення та ліквідацію районів» [39] (Документ 807-ІХ від 17 липня 2020 року) в Україні ліквідовано 490 старих

районів та створено 136 нових. Поряд з цими нормативними документами прийнято постанови, що дозволять проводити місцеві вибори. Для подальшого розвитку громад, їхнього функціонування, а також продовження реформи децентралізації необхідним є продовження розробки законодавчої бази.

Для руху у цьому напрямку важливим є прийняття законів Про засади адміністративно-територіального устрою України; про службу в органах місцевого самоврядування, місцевий референдум, місцеве самоврядування тощо. Очікується також внесення змін до Конституції України, що стосуються децентралізації.

Система управління в Україні. Народ є сьогодні джерелом влади в Україні. Згідно Конституції України (стаття 5) він здійснює владу безпосередньо і через відповідні органи як місцевого самоврядування, так і державної влади (публічна влада) [31]. Рівні публічної влади в Україні наведені у табл. 1. У цьому випадку, в першу чергу, мають на увазі виборців, у результаті голосувань обирають представників до органів публічної влади. Виборцями можуть бути ті громадяни, які стали повнолітніми.

Таблиця 1

Рівні публічного управління в Україні [48]

<p>Національний</p> <p><i>Виборні та сформовані за Конституцією і законами органи державної влади</i></p>	<p>Верховна Рада</p> <p>Формує закони для всіх органів і виконавчу владу</p>	<p>Президент</p> <p>Відповідає за зовнішню політику та національну безпеку</p>	<p>Кабінет Міністрів</p> <p>Відповідає за стан справ усередині держави</p>	<p>Судова влада</p> <p>Контролює законність діяльності інших органів</p>
<p>Регіональний</p> <p><i>Виборні та сформовані державною органами, опікуються справами областей, АР Крим, Києва та Севастополя</i></p>	<p>Обласна рада</p> <p>Представляє інтереси територіальних громад області</p>	<p>Обласна державна адміністрація (ОДА)</p> <p>Виконує рішення Кабінету Міністрів і делеговані повноваження обласної ради</p>		
<p>Проміжний</p> <p><i>Виборні та сформовані державною органами, опікуються справами районів, передають повноваження ОТГ</i></p>	<p>Районна рада</p> <p>Представляє інтереси територіальних громад району, на практиці має мало повноважень</p>	<p>Районна державна адміністрація (РДА)</p> <p>Виконує рішення Кабінету Міністрів, ОДА та повноваження районної ради, втрачає вплив на користь ОТГ</p>		
<p>Базовий</p> <p><i>Територіальні громади. Основний рівень – саме тут живуть люди</i></p>	<p>Міська, селищна, сільська рада</p> <p>Представляє жителів громади, має найважливіші місцеві установчі, нормативні та контрольні повноваження</p>	<p>Виконавчий комітет ради</p> <p>Виконує рішення ради, відповідає за стан справ у громаді</p>	<p>Староста</p> <p>Представляє населений пункт в органах місцевого самоврядування ОТГ</p>	

Громадяни мають право обирати депутатів, Президента України, брати участь у референдумах. Наприклад, у результаті проведення 1 грудня 1990 року референдуму наша держава стала незалежною. Загалом державну владу в Україні згідно Конституції (стаття 6) поділяють на три гілки: виконавчу, законодавчу та судову [31].

Таким чином, проведення реформи децентралізації полягає у передачі від державної влади органам місцевого самоврядування частини повноважень та внесення змін до фінансування, що дозволяє формувати свої бюджети. Проводилася реформа у два етапи: перший етап – 2014-2019 роки; другий етап - 2020-2021 роки. Упродовж цих періодів внесено зміни до нормативних документів (розроблено нові закони, положення тощо), створення об'єднані територіальні громади у результаті добровільно об'єднання населених пунктів, змінено кількість районів (ліквідовано старі та утворено нові райони).

РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ЗАХІДНО- ПОЛІСЬКОГО РЕГІОНУ.

2.1 Фізико-географічне розташування Західно-Поліського регіону

Західно-Поліський регіон, що відповідно до суспільно-географічного районування ще називають Північно-Західний район, знаходиться на північному заході України [6]. Цей регіон включає дві області Рівненську і Волинську загальною площею 40,2 тис. км²; чисельністю жителів станом на 1 січня 2022 року 2,1631 млн. осіб таблиця 2.

Таблиця 2

Населення Західно-Поліський регіону

	Кількість населення 1 січня 2022 рік	Скорочення населення у 2021 році		
		Загалом	природне	міграційне
Рівненська область	1141,8	6672	5337	1335
Волинська область	1021,3	6041	5641	400
Західно-Поліський регіон	2163,1	12713	10978	1735

За 2021 рік на території регіону відбулось скорочення населення на 12713 осіб, природне скорочення (10978 осіб) переважало над міграційним (1735 осіб).

Згідно з до кліматичним районуванням Західно-Поліський регіон розташований у Північній атлантико-континентальній кліматичній області. Характеризується він помірно континентальним кліматом, де зими м'які з частими відлигами, літо тепле, кількість опадів середньорічна протягом року 650-700 мм. Наприкінці листопада настає зима, вкінці грудня та на початку січня утворюється стійкий сніговий покрив. Від кінці травня до вересня триває літо [38, 51].

Західно-Поліський регіон згідно до фізико-географічного районування розташований на Східноєвропейській рівнині. Північна та центральна частини регіону знаходяться у зоні мішаних лісів (Поліський край), область

Волинського Полісся. Південь належить до зони широколистяних лісів (Західноукраїнський край), Волинська височинна область, а крайні південні землі – потрапляють в область Малого Полісся [38].

У досліджуваному регіоні виділяють поліський і лісостеповий ландшафти. Для поліського ландшафту характерна значна лісистість, заболоченість місцевості, поширення луків (міжрічкових та заплавних). Тут переважають малородючі ґрунти та наявна велика кількість заплавних і карстових озер. Більшість площ зайняті сосновими та сосново-дубовими лісами, на менших площах ростуть грабово-соснові, грабово-дубові та інші ліси [21, 41].

У лісостеповому ландшафті лісистість менша у порівнянні з поліським, переважають мішані та широколистяні ліси з граба, дуба і сосни. Луки переважно заплавні, рідше розміщені на окраїнах боліт та днищах балок. Болота, в основному, займають долини малих річок і є низинними.

За геоботанічним районуванням регіон знаходиться у Європейській широколистянолісовій області (зоні). Центр і північ розміщені у Східноєвропейській (сарматській) провінції хвойно-широколистяних та широколистяних лісів, а саме: Поліська підпровінція хвойно-широколистяних лісів, округи – Західнополіський дубово-соснових, соснових, грабово-дубових лісів, заплавних луків та евтрофних боліт та Верхоприп'ятський соснових, вільхових, ялинових (фрагментарно) лісів, заплавних луків та оліго-, мезо-, евтрофних боліт. Південна частина Західно-Поліського регіону увійшла до Центральноєвропейської провінції широколистяних лісів, підпровінція Південнопольсько-Західноподільська широколистяних лісів, луків, лучних степів та евтрофних боліт, округи – Люблінсько-Волинський грабово-дубових, дубових лісів і остепнених луків та Малополіський грабово-дубових, соснових лісів, заплавних луків та евтрофних боліт [38, 51].

Відповідно до агрокліматичного районування Західно-Поліський регіон належить до зони достатнього зволоження, для якої характерні наступні показники: гідротермічний коефіцієнт 1,3-1,6, сума активних температур 2400-2800 °С, кількість опадів за теплий період 360-430 мм, тривалість періоду

активної вегетації 160-175 днів, тривалість без морозного періоду на поверхні ґрунту 140-170 днів, запаси продуктивної вологи у метровому шарі ґрунту, мм; а) під зябом на початку весни (1д. квітня) 160-220; б) перед припиненням вегетації озимини по не паровим попередникам (1 д. листопада) 110-220 [6, 38].

За агроґрунтовим районуванням центральна та північна частини Західно-Поліського регіону знаходяться у зоні Українського Полісся з дерново-підзолистими і болотними ґрунтами на давньо-алювіальних, водно-льодовикових відкладах і морені, провінція Західна з дерново-підзолистими, переважно оглеєними, дерновими (подекуди карбонатними), болотними, в. т.ч. торфовими ґрунтами. На сході невелика частина території регіону увійшла у Правобережну провінцію з дерново-підзолистими, переважно оглеєними, болотними, в. т.ч. торфовими ґрунтами. Південна частина регіону знаходиться у Лісостеповій зоні з чорноземами типовими, опідзоленими та реградованими ґрунтами переважно на лесових породах, провінція Західна з опідзоленими подекуди глеюватими ґрунтами та чорноземами типовими. Крайня південна територія регіону (а саме Рівненської області) входить також у зону Українського Полісся [6, 38].

Відповідно до сільськогосподарського районування північ Західно-Поліського регіону належить до тваринницького району інтенсивного типу, що характеризується м'ясо-молочним скотарством, льонарством, картоплярством, а південь регіону належить до землеробсько-тваринницького району інтенсивного типу, у якому переважає буряківництво, зернове господарство, м'ясо-молочне скотарство, свинарство [38].

У структурі земельного фонду Західно-Поліського регіону станом на 2021 рік загальна площа сільськогосподарських угідь становить 1973,7 тис. га (49% від загальної площі), з них рілля займає 1286,8 тис. га, 1207,9 тис. га – посівні площі сільськогосподарських культур, таблиці 3.

Площа сільськогосподарських угідь на території Західно-Поліського регіону, тис. га [18]

	Загальна площа земель	Сільськогосподарські угіддя	Рілля	Посівні площі сільськогосподарських культур
Рівненська	2005,1	926,2	614,5	619,3
Волинська	2014,4	1047,5	672,3	588,6
Західно-Поліський регіон	4019,5	1973,7	1286,8	1207,9

За даними головного управління Держгеокадастру у Рівненській області загальна площа її земель становить 2005,1 тис. га. Сільськогосподарські угіддя займають 926,2 тис. га (46,2%), з них 614,5 тис. га (30,6%) – це рілля [21]. Земельний фонд Волинської області станом на 01.01.2020 року становить 2014,4 тис. га, з них 1048 тис. га (52%) займають сільськогосподарські угіддя, що свідчить про високий рівень сільськогосподарської освоєності земель. Рілля становить 672,3 тис. га (33% від загальної площі території) [41]. Згідно даних Державної служби статистики України посівні площі сільськогосподарських культур у цих областях становлять: 587,6 тис. га – у Рівненській та 588,6 тис. га - у Волинській.

2.2 Соціально-економічний розвиток Західно-Поліського регіону

Соціально-економічний розвиток регіону базується на вивченні доходів населення, споживчих цін на продукти, тарифів на комунальні послуги, індексу промислової та сільськогосподарської продукції, обсягів будівництва, капітальних інвестицій, експорту та імпорту товарів, обороту роздрібною торгівлі, вантажообігу.

Динаміка кількості діючих суб'єктів господарювання на території Західно-Поліського регіону наведена на рис. 1.

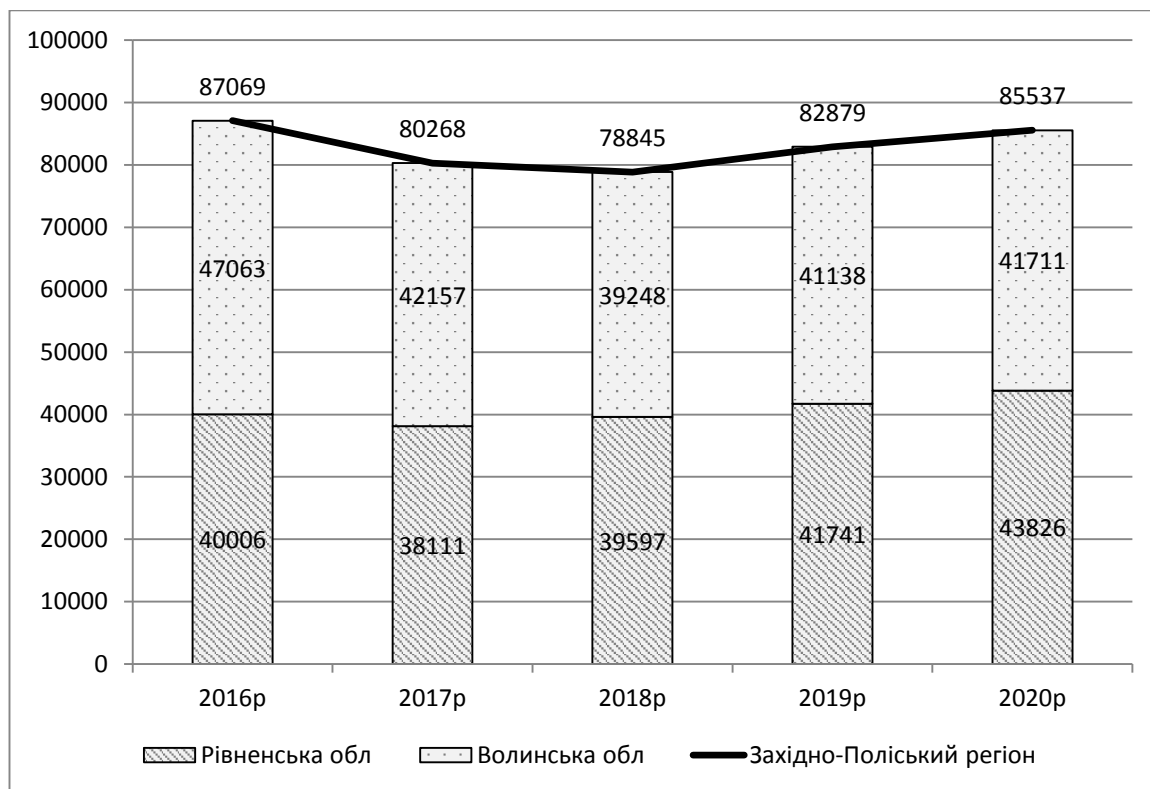

Рис. 1. Динаміка кількості діючих суб'єктів господарювання на території Західно-Поліського регіону у розрізі областей у період з 2016 року по 2020 рік, одиниць

Наведені дані на рис. 1 свідчать про зниження кількості діючих суб'єктів за досліджуваний період на території Західно-Поліського регіону. Найменший показник був у 2018 році (78845 осіб), найбільший показник – у 2016 році 87069 одиниць, у 2020 році цей показник був дещо менший і становив 85537. Збільшення кількості суб'єктів господарювання за ці роки спостерігалася для Рівненської області.

Динаміка кількості зайнятих працівників у досліджуваному регіоні наведена на рис. 2. Із наведених даних видно зростання кількості зайнятих працівників у регіоні з 2016 до 2019 років від 311708 до 361804 осіб, у 2020 році цей показник знизився 357161 особи. Більша кількість зайнятих працівників характерна для Волинської області, дещо менша на Рівненщині, хоча протягом досліджуваного періоду тут спостерігається їх постійне зростання.

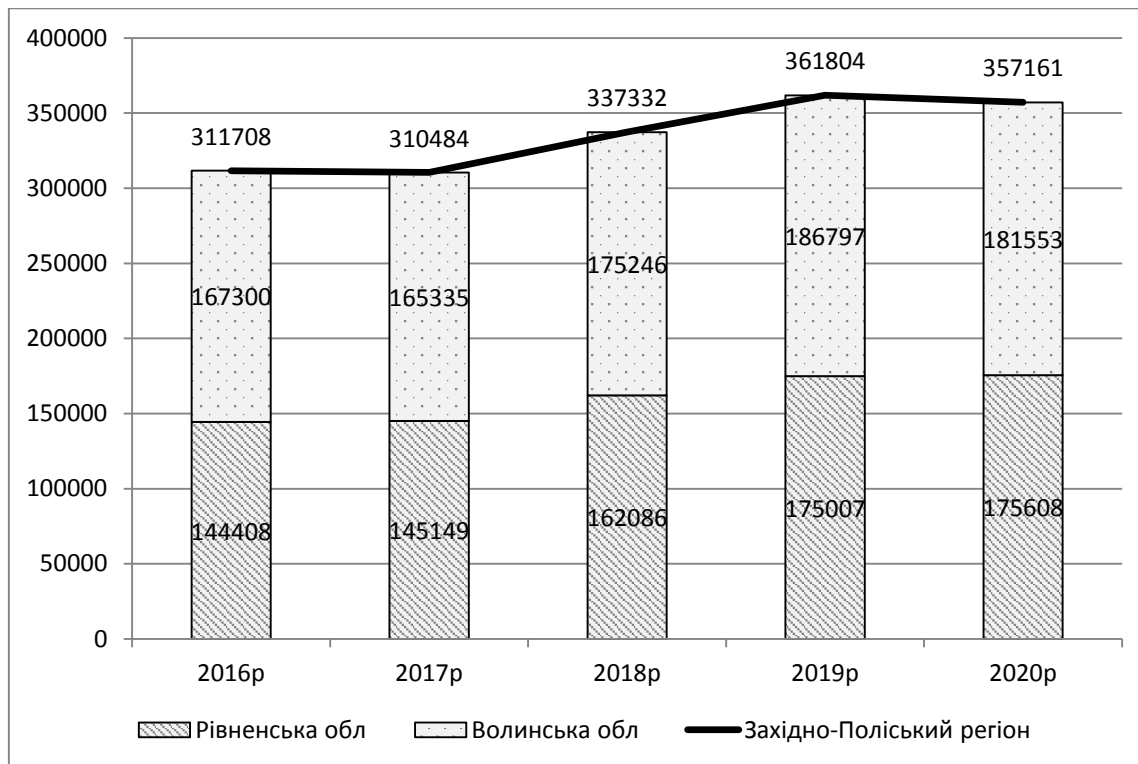

Рис. 2. Динаміка кількості зайнятих працівників на території Західно-Поліського регіону у розрізі областей за період з 2016 року по 2020 рік, осіб

Важливим показником економічного розвитку є заробітна плата. Виділяють номінальну та реальну заробітну плату. Номінальна заробітна плата являє собою суму у гривнях, яку працівники отримують за виконану роботу за певний проміжок часу. Зазвичай у статистиці наводять дані про місячна заробітну плату. Про те важливим є купівельної спроможності працівників, саме для розуміння цього застосовують такий показник, як реальна заробітна плата. Цей показник дає інформацію про кількість послуг і товарів, що можна за неї придбати, тобто чітко прив'язаний до існуючих цін. В обчисленні цієї зарплати обов'язково враховується податок та рівень інфляції.

Показник цих видів зарплат може рухатися у різних напрямках: номінальна – збільшуватися, а реальна, навпаки, знижуватися. Такі зміни можуть бути зумовлені зростанням інфляції, що перевищуватиме рівень зростання зарплат, і навпаки, номінальна може зменшуватися, а реальна збільшуватися.

Темпи зростання/зниження індексу реальної заробітної плати в областях регіону наведено на рис. 3.

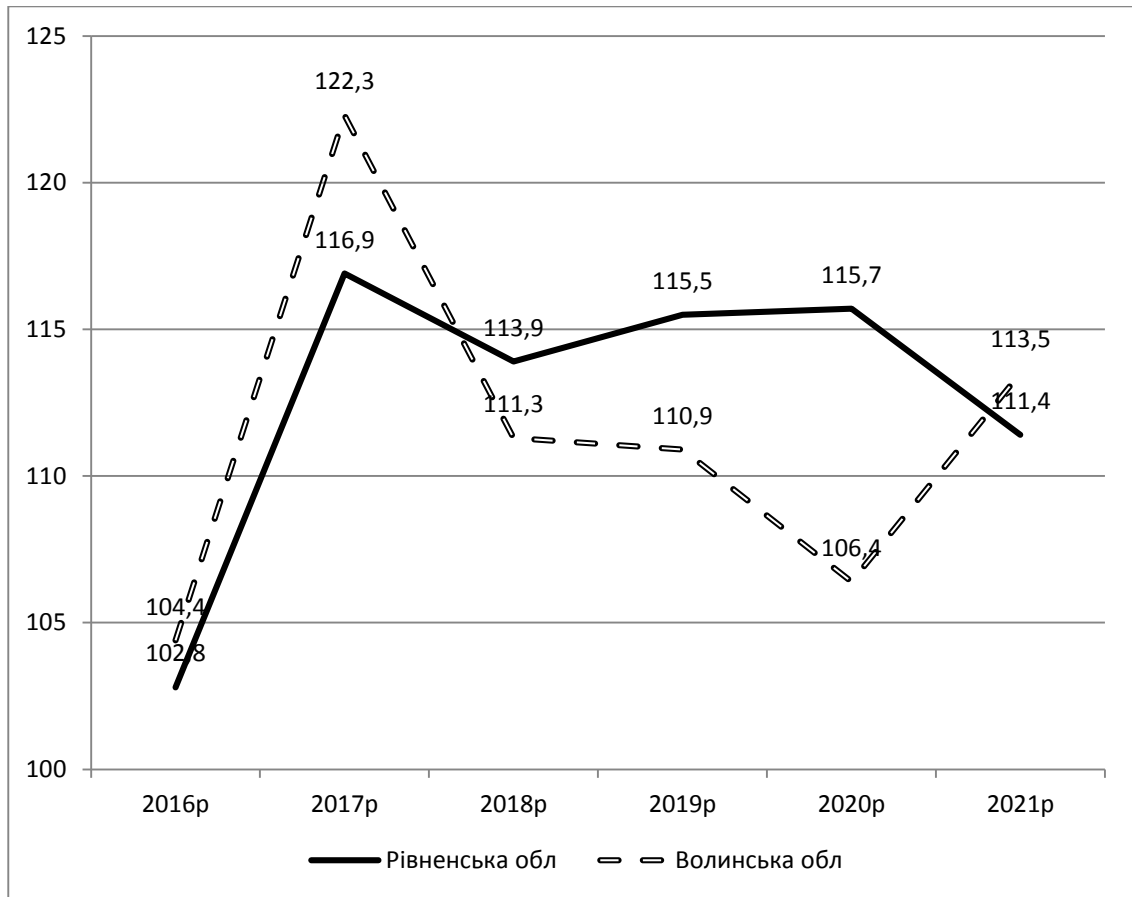

Рис. 3. Динаміка темпів зростання/зниження індексу реальної заробітної плати в областях Західно-Поліського регіону у період з 2016 року по 2021 рік, %

На території Рівненської та Волинської областей у 2017 році відбувалося зростання індексу реальної заробітної плати по відношенню до 2016 року відповідно на +14,1%, +17,9%. На території Волинської області до 2020 року відбувалося зниження цього індексу, у 2021 році від зріс на +7,1 по відношенню до попереднього року. На території Рівненської області знизився у 2018 році, після чого від незначно зростав до 2020 року, і знову знизився у 2021 році.

Показники середньомісячної заробітної плати штатних працівників, у розрахунку на одного штатного працівника на території Західно-Поліського регіону наведено на рис. 4 у період з 2016 року по 2021 рік. Із наведених даних видно зростання показника середньомісячної заробітної плати за останні 5 років у досліджуваному регіоні. Дещо більший показник середньомісячної заробітної плати був на території Рівненської області.

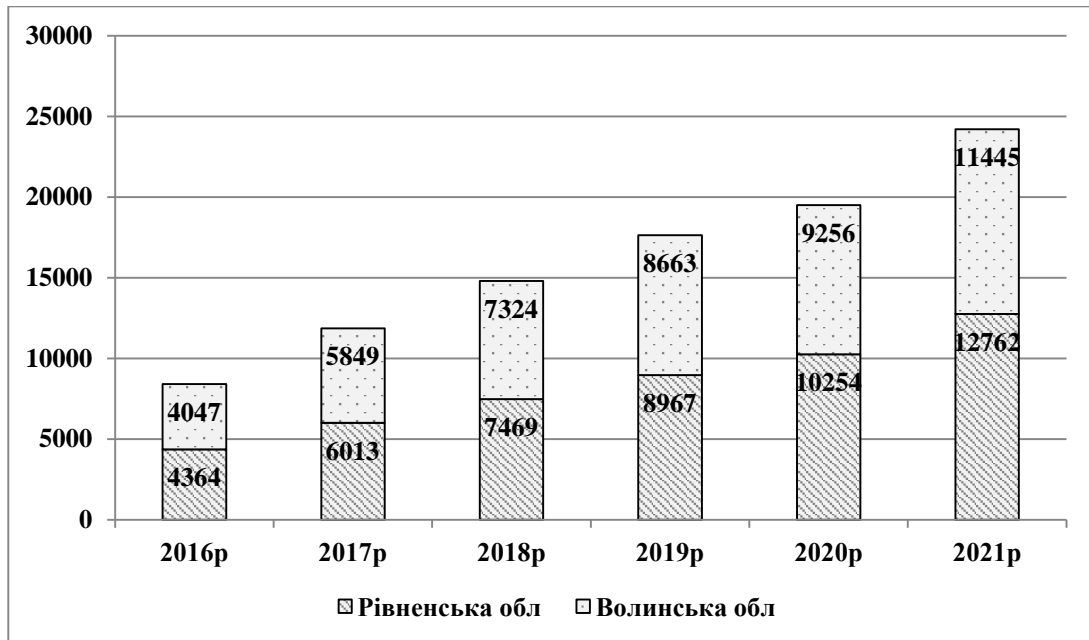

Рис. 4. Динаміка середньомісячної заробітної плати штатних працівників на території Західно-Поліського регіону у розрізі областей за період з 2016 року по 2021 рік, грн.

У різних сферах зайнятості зарплата також відрізняється. Наприклад, на території Рівненської області станом на січень 2022 року найбільша зарплата була у працівників підприємств з постачання електроенергії, газу (31888 грн.), також добувної промисловості (20414 грн.) та працівників лісового господарства (19007 грн.). У працівників соціальної сфери (спорт, мистецтво, розваги тощо) заробітна плата в області була нижчою від середньообласного рівня (9019 грн.).

На території Волинської області станом на січень 2022 року найбільш оплачуваною була робота працівників, зайнятих у сферах виробництва меблів, машин і устаткування, фінансової та страхової діяльності, виробництва автотранспортних засобів. Вона перевищувала середній показник по області в 1,7–1,5 рази. Найнижчу зарплату отримували працівники текстильного виробництва, творчості, мистецтва та розваг, де вона не перевищувала 69,4% від середнього рівня [15].

В економічному розвитку велике значення має товарооборот. Динаміку оптового товарообороту та його структуру на території Західно-Поліського регіону наведено на рис. 5-6.

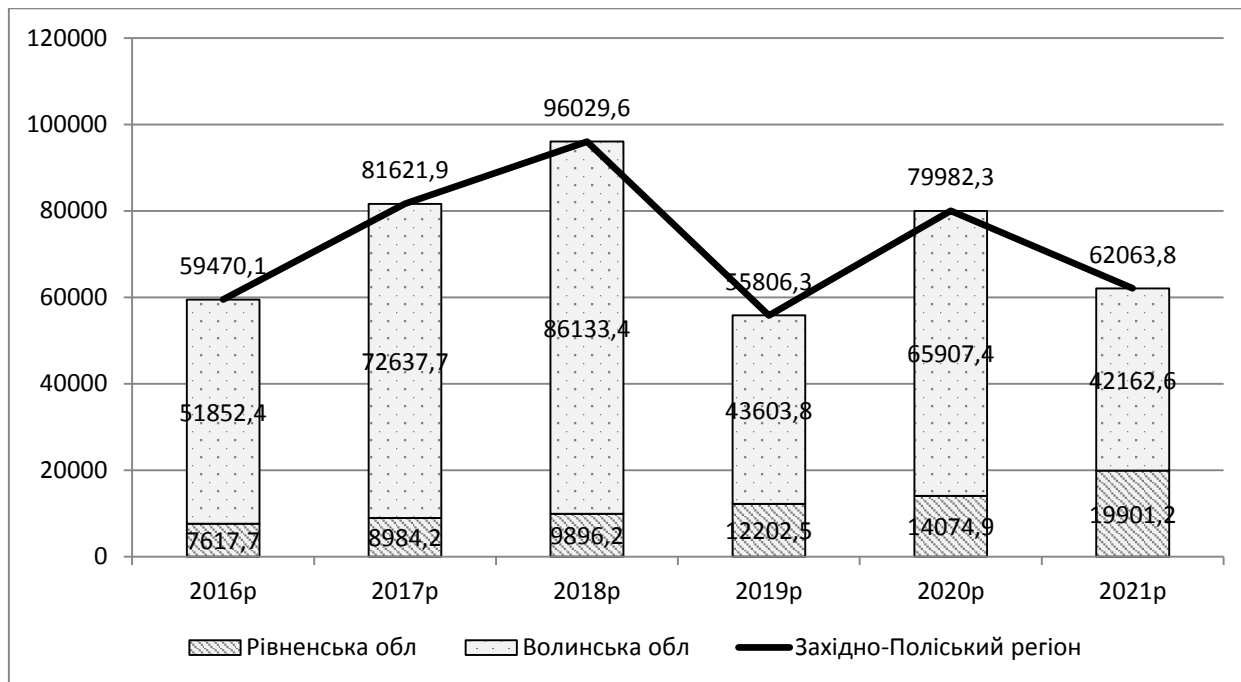

Рис. 5. Оптовий товарооборот підприємств на території Західно-Поліського регіону у розрізі областей у період з 2016 року по 2021 рік, млн.грн

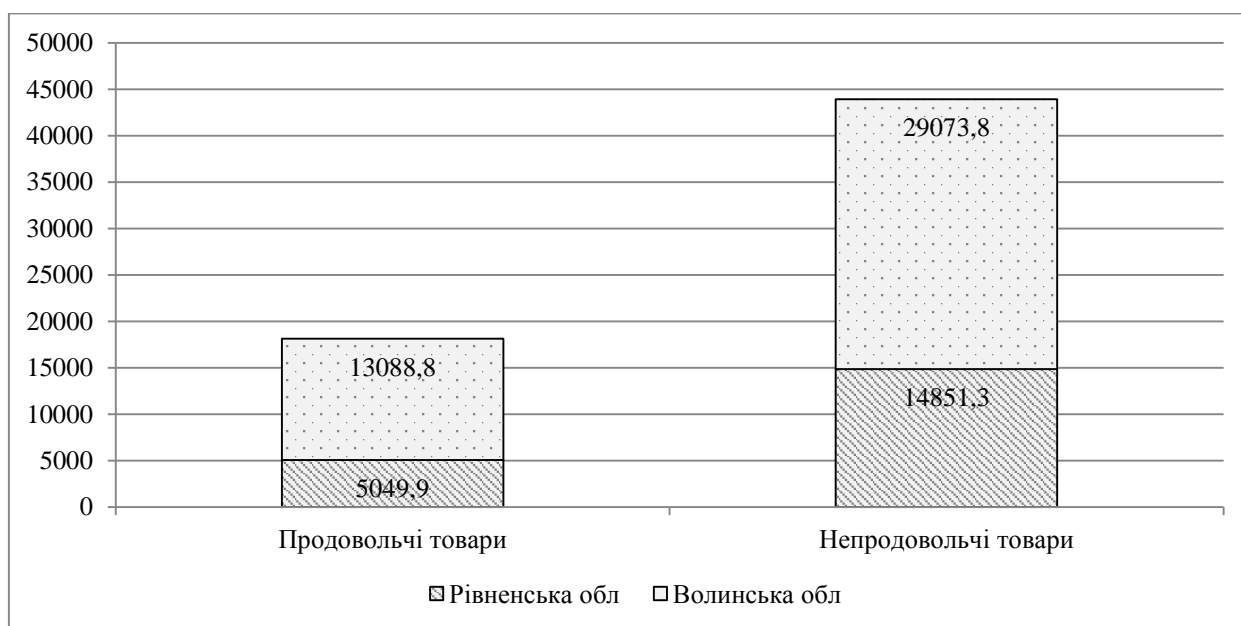

Рис. 6. Структура оптового товарообороту підприємств оптової торгівлі на території Західно-Поліського регіону у розрізі областей станом на 2021 рік, млн.грн

У регіоні спостерігалось зростання оптового товарообороту підприємств з 2016 до 2018 року з 59470,1 до 96029,6 млн. грн., що різко зменшилося до 55806,3 млн. грн. у 2019 році. У 2021 році цей показник у Західно-Поліському регіоні становив 62063,8 млн. грн. На території Волинської області оптовий товарооборот підприємств у 2 рази перевищував у порівнянні з Рівненщиною.

У 2021 році в регіоні переважав товарообіг непродовольчого товару (79%), що також перебуває у Волинській області.

Індекс промислової продукції (або індекс промислового виробництва, він же індекс виробництва) являє собою відносний показник динаміки обсягу промислового виробництва, що показує його підйом або спад. Його динаміку на території Західно-Поліського регіону наведено на рис. 7

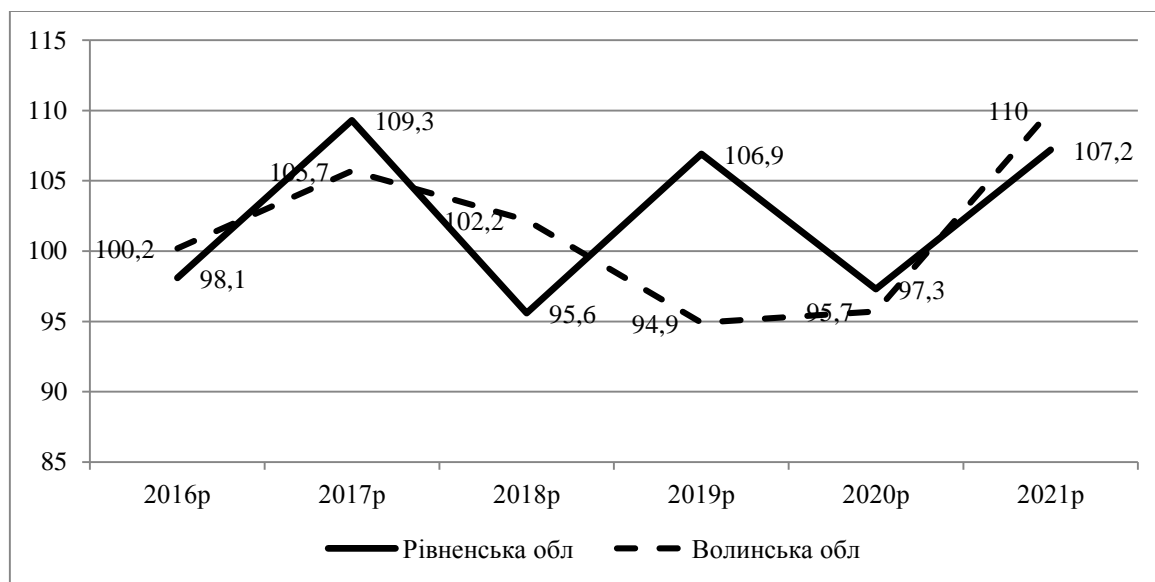

Рис. 7. Динаміка індексу промислової продукції на території Західно-Поліського регіону у розрізі областей за період з 2016 року по 2021 рік, % до попереднього року

Наведені на рис. 7 дані свідчать про досить динамічні зміни індексу промислової продукції у досліджуваному регіоні, що характеризуються підйомами і спадами. У 2021 році відбулось зростання індексу промислової продукції в областях Західно-Поліського регіону в порівнянні з 2020 роком.

Динаміка індексу сільськогосподарської продукції на території Західно-Поліського регіону у розрізі областей за останні 6 років наведено на рис. 8. З 2017 до 2019 року на території як Рівненської, так і Волинської областей відбувався спад цього індексу у розрахунку до попереднього року. У 2021 році на Рівненщині відбулося зростання цього показника на 3,6%, а у Волинській області далі відбувався незначний спад -0,9.

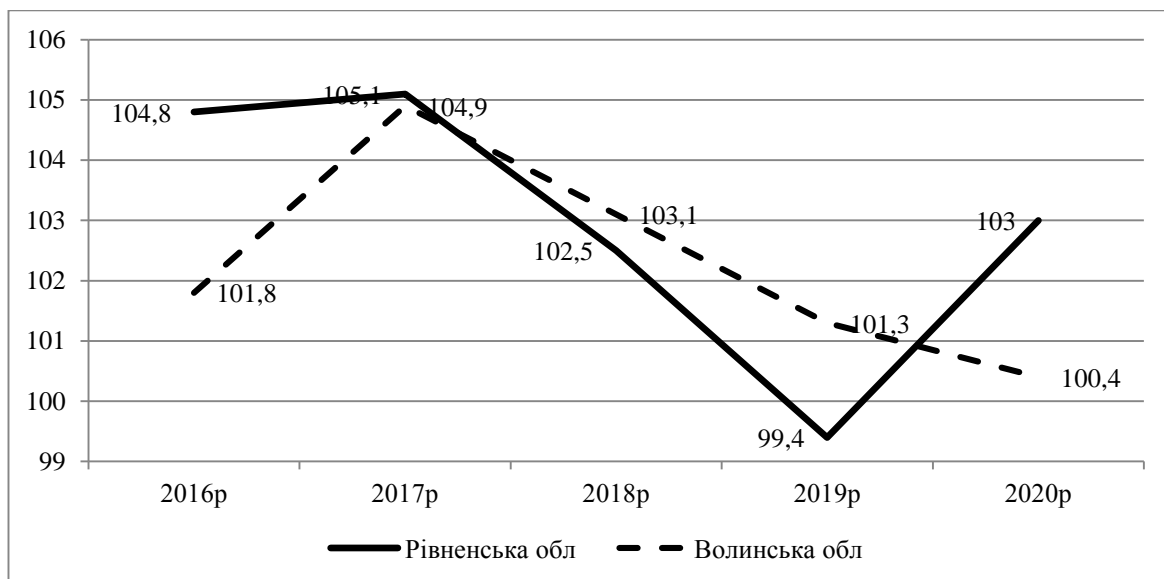

Рис. 8. Динаміка індексу сільськогосподарської продукції на території Західно-Поліського регіону у розрізі областей за період з 2016 року по 2021 рік, % до попереднього року

У регіоні розвивається такі напрямки сільського господарства як рослинництво та тваринництво. Динаміку обсягу виробництва сільськогосподарських культур та обсягу продукції тваринництва на території Західно-Поліського регіону наведено у табл. 4-5

Таблиця 4

Динаміка обсягу виробництва (валового збору) сільськогосподарських культур на території Західно-Поліського регіону у розрізі областей за період з 2016 року по 2021 рік, тис.ц [15, 16]

Роки	Рівненській області						Волинській області					
	Культури зернові та зернобобові ¹	Бурак цукровий фабричний	Соняшник ¹	Картопля	Культури овочеві	Культури плодові та ягідні ²	Культури зернові та зернобобові ¹	Бурак цукровий фабричний	Соняшник ¹	Картопля	Культури овочеві	Культури плодові та ягідні ²
2016	3004,6	5438,8	370,4	12494,2	2362,3	776,9	11096,5	5803,9	155,8	11324,0	2887,4	370,4
2017	2087,2	6426,4	670,5	13109,1	2681,5	809,0	11652,0	6205,4	395,3	11394,6	3026,2	368,8
2018	2595,2	7239,0	584,2	13108,2	2651,0	871,8	12372,0	5283,3	695,2	11644,8	2802,2	428,7
2019	4930,1	5600,8	779,4	12847,0	2688,7	900,8	12926,3	4117,3	944,7	11741,7	2819,1	396,2
2020	4437,4	7888,5	1016,8	12860,1	2747,1	931,4	14011,6	3371,7	1009,0	12015,2	2798,6	389,1
2021	7269,9	8031,8	1075,9	12976,6	2731,4	927,0	15092,8	3804,5	1012,4	12088,6	2740,6	415,2

Із наведених у табл. 4 даних видно зростання за останні 6 років обсягу виробництва (валового збору) сільськогосподарських культур у Рівненській області. На території Волинської області зменшився валовий збір буряка цукрового фабричного на 1999,4 тис. ц. та культур овочевих на 146,8 тис. ц. Значні зміни стосуються соняшника, обсяг виробництва якого зріс у 3 рази Рівненська область, у 6,5 раз – Волинська область.

Таблиця 5

Динаміка виробництва основних видів продукції тваринництва на території Західно-Поліського регіону у період з 2016 по 2021 рік [15, 16, 52]

Рік	Волинська область				Рівненська область			
	м'ясо (у забійній масі), тис.т	молоко, тис.т	яйця, млн.шт	вовна, т	м'ясо (у забійній масі), тис.т	молоко, тис.т	яйця, млн.шт	вовна, т
2016	122,4	412,4	202,1	17,8	55,0	437,2	580,1	15
2017	113,0	411,9	202,4	16,8	55,7	433,3	616,4	13
2018	113,7	391,1	203,0	19,1	57,9	396,9	623,9	13
2019	114,6	369,2	204,7	19,5	55,8	358,2	641,6	18
2020	118,3	353,8	207,3	18,0	54,4	336,9	613,8	22
2021	116,5	338,0	207,1	18,5	54,5	283,1	634,2	21

З 2016 року по 2021 рік у регіоні спостерігалось не значне збільшення виробництва яєць та вовни, зменшення м'яса (у забійній масі) та молока. Необхідно зазначити, що виробництво м'яса у два рази переважає на території Волинської області в порівнянні з Рівненщиною, а виробництво яєць навпаки, у три рази переважає на Рівненщині.

Важливою складовою соціально-економічного розвитку Західно-Поліського регіону є розвиток будівельної сфери. Динаміка індексу будівельної продукції наведено на рис. 9

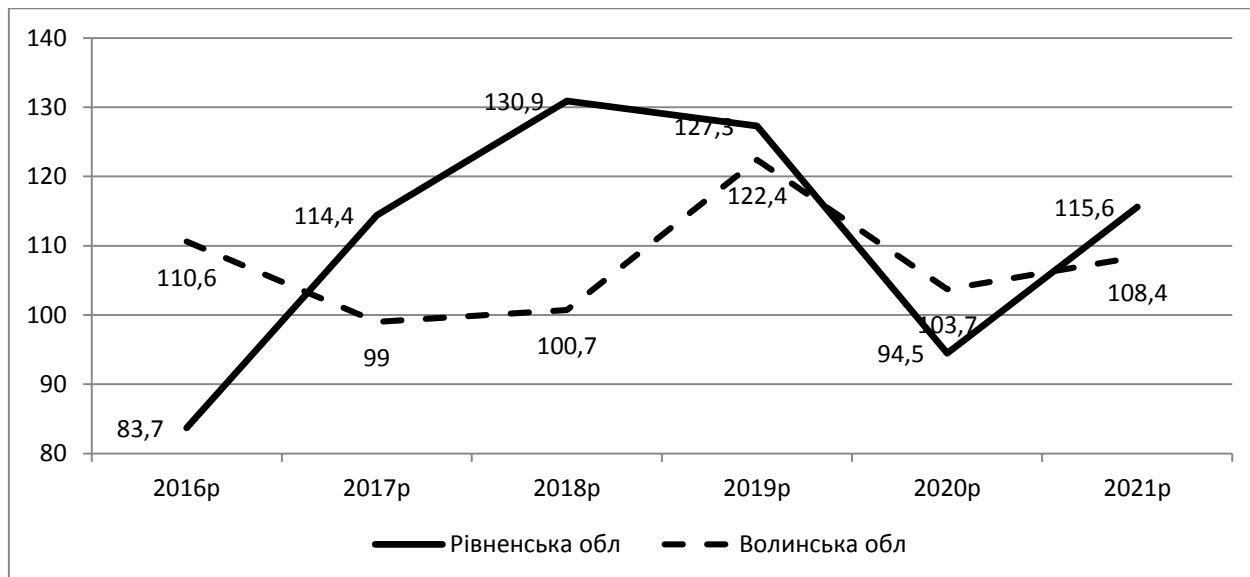

Рис. 9. Динаміка індексу будівельної продукції на території Західно-Поліського регіону у період з 2016 по 2021 рік, %

За останні 6 років спостерігається як зростання, так і спад індексу будівельної продукції. Станом на 2021 рік на території Рівненської та Волинської областей цей показник зріс у порівнянні з 2020 роком. Динаміка загальної площі житлових будівель, прийнятих в експлуатацію наведена на рис. 10.

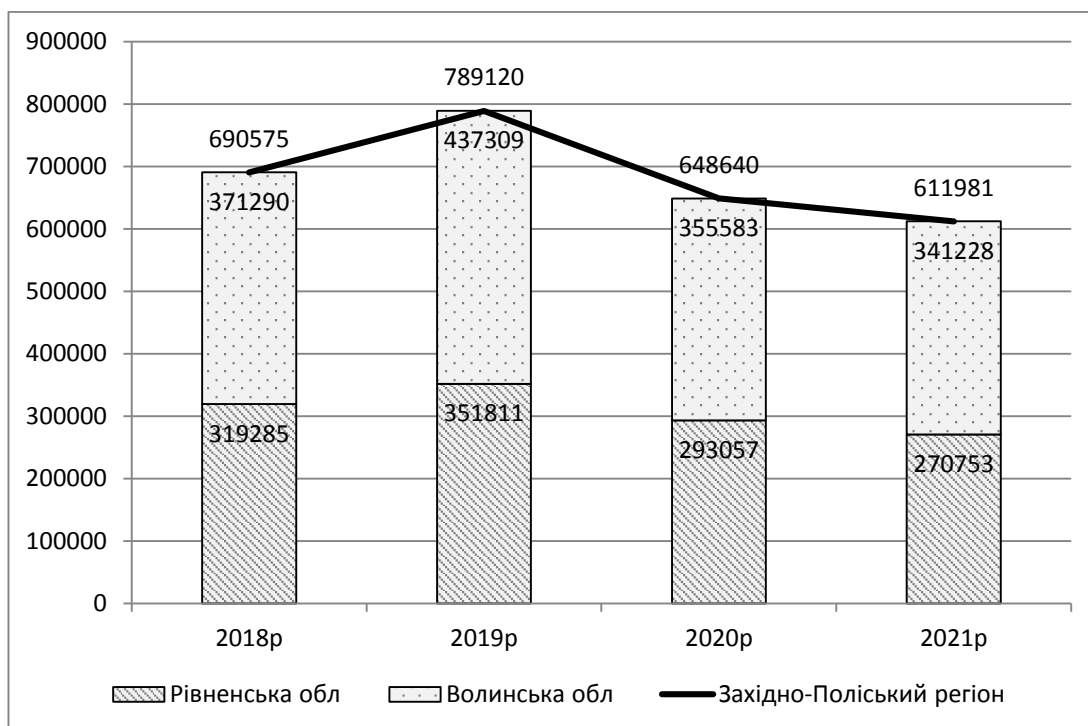

Рис. 10. Динаміка загальної площі житлових будівель, прийнятих в експлуатацію на території Західно-Поліського регіону, м² загальної площі

Наведені дані динаміки загальної площі житлових будівель свідчать про її зниження з 2019 року по 2021 рік як на території Рівненської, так Волинської областей. Необхідно зазначити, що загальна площа житлових будівель переважає на Волині у порівнянні з Рівненщиною.

Важливу роль у розвитку економіки регіону відіграють капітальні інвестиції. Сюди входить інвестування у придбання або виготовлення власними силами для власного використання нематеріальних (придбання або створення баз даних, програмного забезпечення, прав користування природними ресурсами тощо) та матеріальних (інвестиції у землю, існуючі будівлі та споруди, нові будівлі тощо) активів. Динаміка капітальних інвестицій на території Західно-Поліського регіону наведено на рис.11.

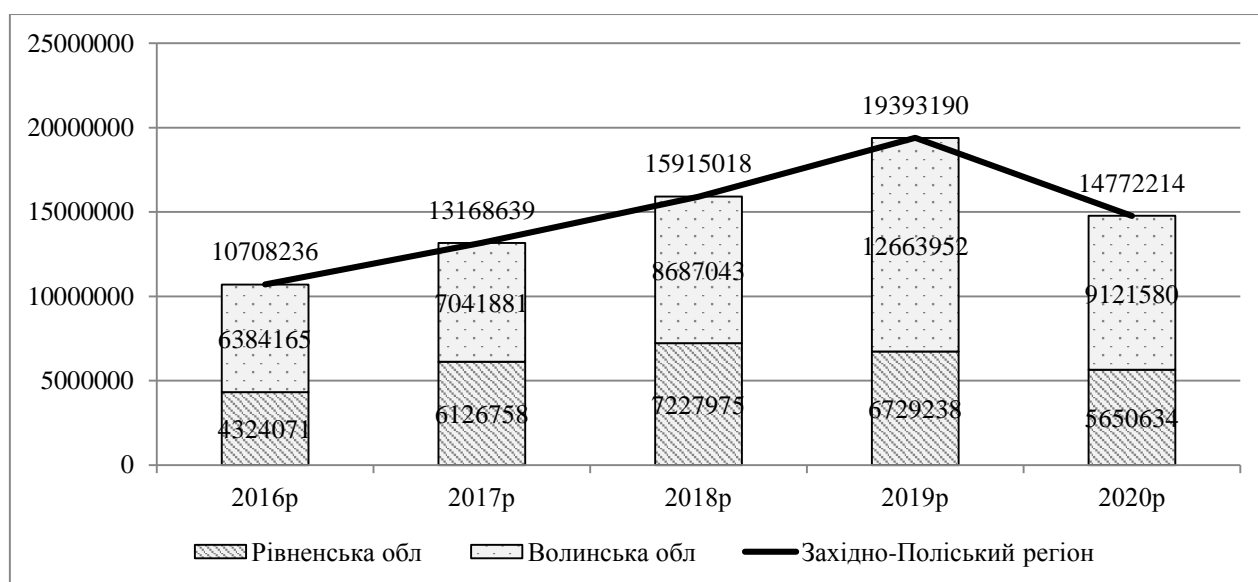

Рис. 11. Динаміка капітальних інвестицій на території Західно-Поліського регіону у період з 2016 року по 2020 рік, тис. грн.

Згідно наведених на рис.11 даних у регіоні спостерігалось зростання капітальних інвестицій з 2016 року по 2019 рік в 1,8 раза, у 2020 році цей показник знизився в 0,8 раз (на 4620976 тис. грн.). Аналізуючи в розрізі регіонів видно, що капітальні інвестиції за досліджуваний період були більшими на території Волинської області.

Найбільша частка капітальних інвестицій (99,0% загального обсягу) припадала на інвестиції в матеріальні активи, з яких станом на січень 2022 року у будівлі та споруди спрямовано на території Волинської та Рівненської області відповідно 54,4 та 52%; у машини, обладнання, інвентар і транспортні засоби –

40,0 та 43,6%. За видами економічної діяльності найбільша частка капітальних інвестицій припадала на підприємства промислових видів діяльності, що відповідно становили – 25,4 та 32,5%; у будівництві використано 23,1 та 19,7%; % капітальних інвестицій, підприємствами державного управління й оборони; у сільське, лісове та рибне господарство – 15,3 та 20,2% [15, 16].

Західно-Поліський регіон має налагоджені зовнішньоекономічні зв'язки та активно проводить зовнішню торгівлю товарами. Динаміка експорту товарів на території Західно-Поліського регіону за останні 6 років наведена на рис. 12

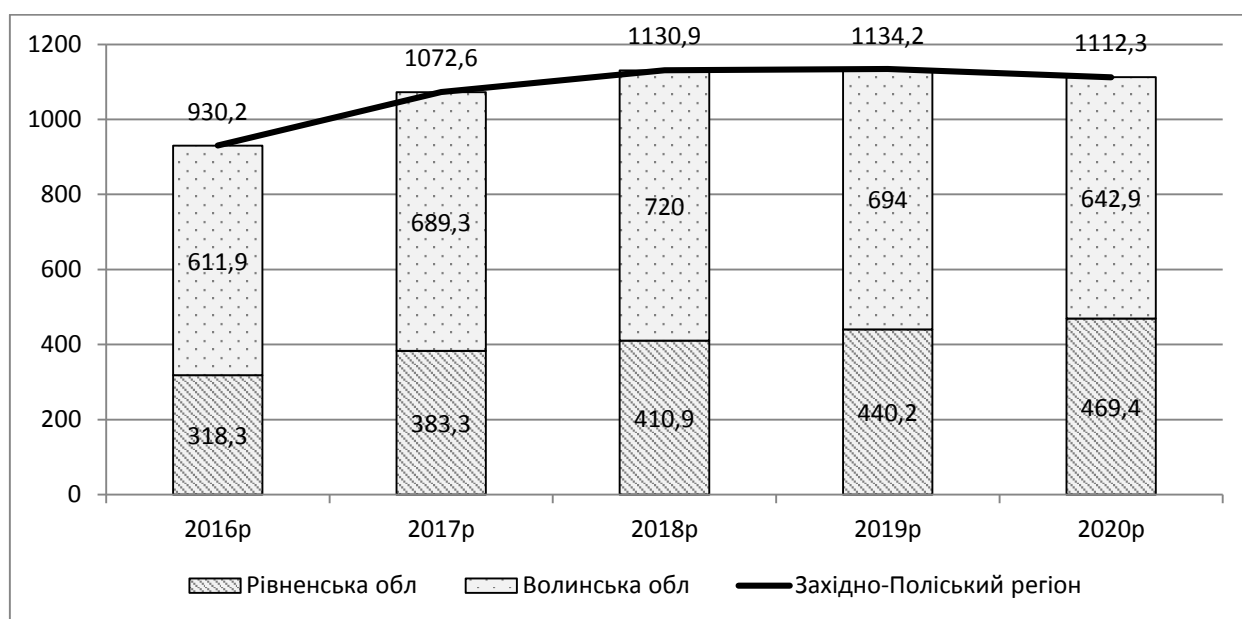

Рис. 12. Динаміка експорту товарів на території Західно-Поліського регіону за період 2016 року по 2020 рр. у розрізі областей, млн. дол. США

Із наведених даних на рис. 12 видно поступове зростання в регіоні експорту товарів з 2016 року по 2019 рік. Значну частку експорту товарів в регіоні забезпечує Волинська область, хоч у 2020 році цей показник на її території дещо знизився.

У загальному обсязі експорту товарів в межах Волинської області переважали машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання, недорогоцінні метали та вироби з них, пластмаси, полімерні матеріали, деревина і вироби з деревини, меблі, папір та картон, текстильні матеріали та вироби, продукти рослинного походження, живі тварини; продукти тваринного походження, жири та олії тваринного або рослинного походження, готові харчові продукти [15].

В Рівненській області за досліджуваний період відбувалось поступове зростання експорту товарів від 318,3 до 469,4 млн. дол. США. Основу товарної структури експорту склали деревина і вироби з деревини, продукти рослинного походження, скло та вироби із скла, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, меблі [16].

Динаміку імпорту товарів на території Західно-Поліського регіону наведено на рис. 13.

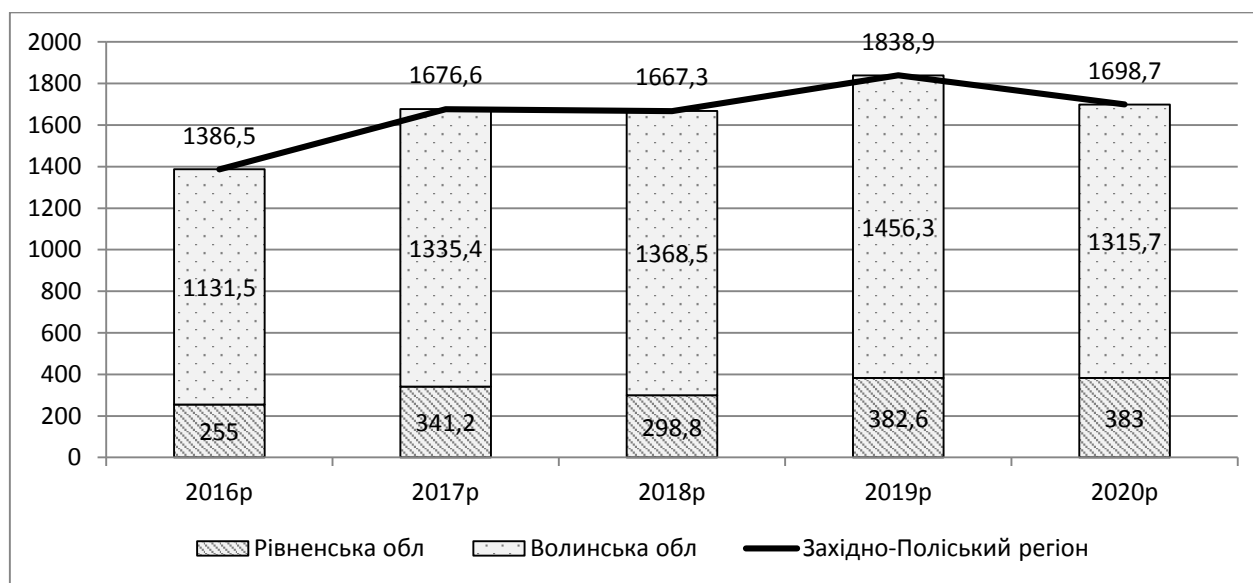

Рис. 13. Динаміка імпорту товарів на території Західно-Поліського регіону за період 2016 року по 2020 рр. у розрізі областей, млн. дол. США

Імпорт товарів динамічно змінювався протягом досліджуваного періоду. У 2020 році на території регіону від знизився у порівнянні з 2019 роком. Основні частка імпорту припадає на Волинську область. Необхідно зазначити, що імпорт в області переважає над експортом, що відповідно у 2020 році становили 1315,7 та 642,9 млн. дол. США.

Основу товарної структури імпорту склали палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки, засоби наземного транспорту, крім залізничного, машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання, недорогоцінні метали та вироби з них, пластмаси, полімерні матеріали, каучук, гума, продукція хімічної та пов'язаної з нею галузей промисловості, різні промислові товари, текстильні матеріали та вироби, живі тварини; продукти тваринного походження, деревина і вироби з деревини [15].

На території Рівненської області переважав експорт товарів над імпортом, що у 2020 році відповідно становили 469,4 та 383 млн. дол. США. Основу товарної структури імпорту склали машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання, засоби наземного транспорту, крім залізничного, полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них [16].

Важливим показником соціально-економічного розвитку є індекс споживчих цін (індекс інфляції) – показник, що характеризує зміни загального рівня цін на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання, рис. 14.

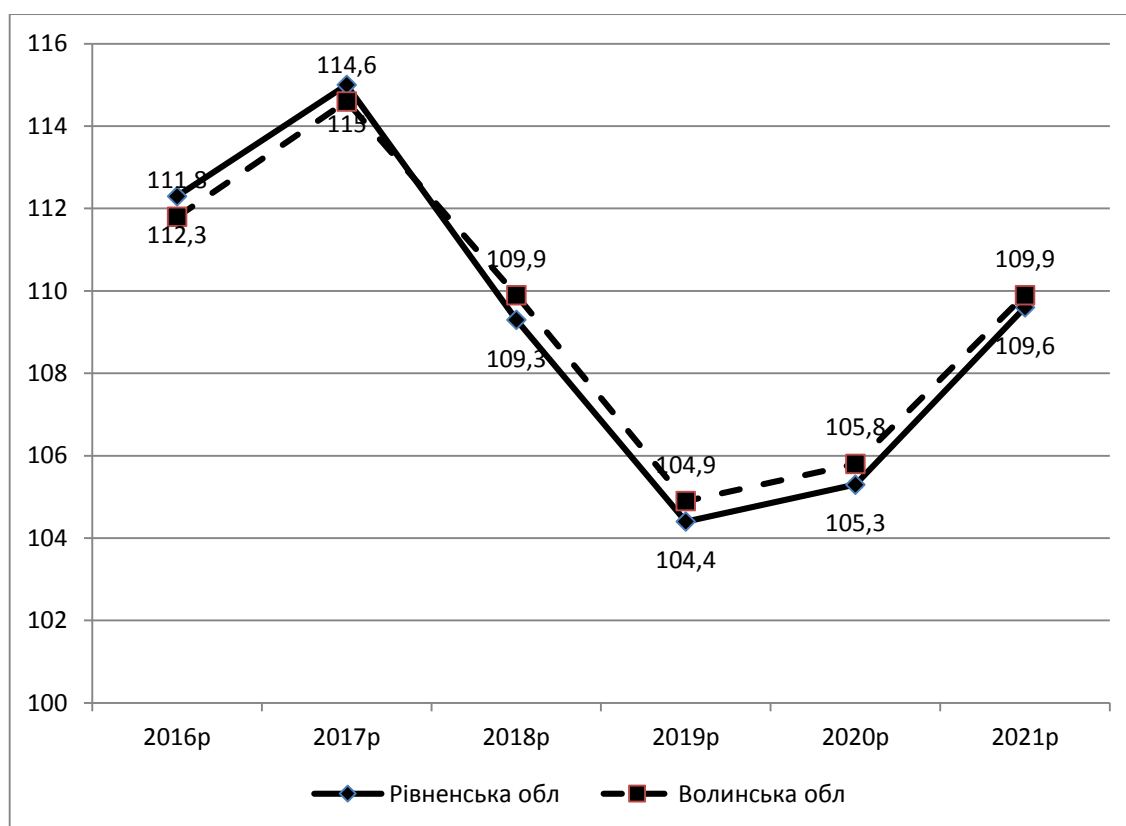

Рис. 14. Динаміка індексу споживчих цін (інфляції) на товари та послуги на території Західно-Поліського регіону у період з 2016 по 2021 рік, %

Наведені на рис. 14 дані свідчать про спад індексу інфляції на території Західно-Поліського регіону з 2017 року по 2019 рік, у наступні роки спостерігається його зростання. Так, у 2021 році цей показник у Волинській області зріс на 4,1% у порівнянні з попереднім роком, у Рівненській області – на 4,3%.

Таким чином, в результаті аналізу соціально-економічного розвитку Західно-Поліського регіону за період з 2016 року по 2021 рік виявлено

зростання в останній рік дослідження у порівнянні з попередніми кількості діючих суб'єктів господарювання, індексу реальної заробітної плати (Волинська область), середньомісячної заробітної плати, індексу промислової продукції, індексу сільськогосподарської продукції (Рівненська область), індексу будівельної продукції, індексу споживчих цін (індексу інфляції). Спостерігався спад таких показників, як кількість зайнятих працівників, індекс реальної заробітної плати (Рівненська область), оптовий товарооборот підприємств, індекс сільськогосподарської продукції (Волинська область), загальної площі житлових будівель, капітальних інвестицій, експорту та імпорту товарів.

РОЗДІЛ 3.
ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ АНАЛІЗ АДМІНІСТРАТИВНОЇ РЕФОРМИ
ЗАХІДНО-ПОЛІСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

3.1. Адміністративно-територіальний устрій Рівненської області

Проведення реформи децентралізації сприяло утворенню нових районів та об'єднаних територіальних громад на території Рівненської та Волинської областей.

На Рівненщині до проведення реформи децентралізації було 16 районів та 4 міста обласного підпорядкування (див. додаток 1), після реформи створено лише 4 райони, 64 ОТГ з 1026 населених пунктів, загальною площею 20047,0 км² та населенням 1152961 особу, табл. 6.

Таблиця 6

Райони Рівненської області станом на 2022 рік [19]

Райони	Площа територіальних громад, кв. км	Кількість ОТГ	Кількість населених пунктів	Кількість мешканців територіальних громад
Рівненський район	7216,6	26	439	632426
Сарненський район	6212,7	11	168	212705
Вараський район	3323,5	8	116	138751
Дубенський район	3294,2	19	303	169079

До складу Вараського району увійшло 8 ОТГ, утворених в результаті добровільного об'єднання 116 населених пунктів, загальною площею 3323,5 км² та кількістю мешканців 138751 осіб. Дубровицький район складається з 19 ОТГ, що об'єднали 303 населених пункти, загальною площею 3294,2 км² кількістю мешканців 169079. Найбільшим районом за кількістю ОТГ (26), кількістю населених пунктів (439), загальною площею (7216,6 км²), кількістю мешканців (632426 осіб) є Рівненський район. Сарненський район має у своєму складі 11 громад, з кількістю населених пунктів 168, за загальною площею (6212,7 км²) та кількістю населення (212705 осіб) знаходиться на другому місці.

Базові адміністративно-територіальні устрої районів наведені у таблицях 7-10.

Таблиця 7

**Базовий адміністративно-територіальний устрій Вараського району
Рівненської області [19]**

Назва ОТГ	Тип громади	Площа громади	Кількість населених пунктів	Кількість населення
Зарічненська	селищна	1086,8	31	29293
Володимирецька	селищна	702,2	22	26380
Локницька	сільська	355,1	20	5880
Вараська	міська	608,7	18	52916
Полицька	сільська	177,0	8	5674
Рафалівська	селищна	111,4	8	7256
Каноницька	сільська	165,3	5	6190
Антонівська	сільська	117,0	4	5699

Серед громад Вараського району 4 сільських, 3 селищних та 1 міська громада. Найменшою громадою за кількістю населених пунктів є Антонівська сільська ОТГ (4), за площею Рафалівська селищна ОТГ (111,4 км²), за кількістю населення (5674 особи). Найбільшою громадою за кількістю населених пунктів та площею є Зарічненська селищна ОТГ (31 одиниць та 1086,8 км²), за кількістю населення – Вараська міська ОТГ (52916 осіб). Адміністративним центром району є місто Вараш.

Таблиця 8

**Базовий адміністративно-територіальний устрій Дубенського району
Рівненської області [19]**

Назва ОТГ	Тип громади	Площа громади	Кількість населених пунктів	Кількість населення
Млинівська	селищна	401,2	41	19714
Демидівська	селищна	312,6	23	11997
Крупецька	сільська	297,9	25	8967
Радивилівська	міська	227,5	24	18663
Мирогощанська	сільська	114,4	14	6774
Ярославицька	сільська	106,8	10	2702
Тараканівська	сільська	217,4	18	7937
Семидубська	сільська	216,0	17	4454

Варковицька	сільська	148,2	12	5385
Підлозцівська	сільська	63,5	9	1836
Бокіймівська	сільська	192,0	14	5450
Смизька	селищна	192,8	14	7459
Вербська	сільська	112,6	9	4534
Боремельська	сільська	102,8	11	3153
Острожецька	сільська	139	14	5810
Привільненська	сільська	147,2	16	5528
Козинська	сільська	181,1	22	7255
Повчанська	сільська	94,1	9	2853
Дубенська	міська	27,1	1	37257

До складу Дубенського району входить 14 сільських громад, 3 селищних ради та 2 міських. Найменшою громадою за кількістю населених пунктів та загальною площею є Дубенська міська ОТГ (1 одиниця, 27,1 км²), за кількістю населення – Підлозцівська сільська ОТГ (1836 осіб). Найбільшою громадою за кількістю населених пунктів та загальною площею є Млинівська селищна ОТГ (41 одиниця, 401,2 км²), за кількістю населення – Дубенська міська ОТГ (37257 осіб). Адміністративний центр району знаходиться у місті Дубно.

Таблиця 9

**Базовий адміністративно-територіальний устрій Рівненського району
Рівненської області [19]**

Назва ОТГ	Тип громади	Площа громади	Кількість населених пунктів	Кількість населення
Березнівська	міська	1184,4	37	51285
Корецька	міська	527,8	34	24327
Гощанська	селищна	480,3	40	22923
Великомежиріцька	сільська	191,6	16	7892
Великоомелянська	сільська	103,2	6	3736
Здовбицька	сільська	149,3	15	9940
Олександрійська	сільська	207,8	15	9799
Здолбунівська	міська	152,2	14	31528
Малинська	сільська	210,7	6	5615
Деражненська	сільська	225,5	9	6242
Бабинська	сільська	121,1	11	6930
Корнинська	сільська	66	5	7439
Соснівська	селищна	316,5	12	6756
Дядьковицька	сільська	157,1	17	5802
Бугринська	сільська	90,0	12	4118

Головинська	сільська	201,9	12	7114
Білокриницька	сільська	122,0	11	9830
Малолюбашанська	сільська	416,7	11	5649
Зорянська	сільська	192,5	15	13394
Костопільська	міська	653,4	30	44042
Мізоцька	селищна	356,6	26	14127
Клеванська	селищна	110,6	6	13744
Острозька	міська	704,7	56	42678
Шпанівська	сільська	80,3	9	10558
Рівненська	міська	62,7	2	253406
Городоцька	сільська	131,7	12	10657

До складу Рівненського району входить 16 сільських громад, 4 – селищних, 6 – міських. Найменшою громадою за кількістю населених пунктів та загальною площею є Рівненська міська ОТГ (2 одиниця, 62,7 км²), за кількістю населення – Великоомелянська сільська ОТГ (3736 осіб). Найбільшою громадою за кількістю населених пунктів є Острозька міська ОТГ (56 одиниць), за загальною площею Березнівська міська ОТГ (401,2 км²), за кількістю населення – Рівненська міська ОТГ (253406 осіб). Адміністративний центр району знаходиться у місті Рівне.

Таблиця 10

**Базовий адміністративно-територіальний устрій Сарненського району
Рівненської області [19]**

Назва ОТГ	Тип громади	Площа громади	Кількість населених пунктів	Кількість населення
Дубровицька	міська	1094,2	40	34625
Сарненська	міська	815,4	36	65963
Висоцька	сільська	299,6	10	5694
Клесівська	селищна	338,6	7	10493
Немовицька	сільська	277,6	6	11256
Степанська	селищна	222,8	10	7104
Вирівська	сільська	390,0	11	12857
Миляцька	сільська	422,5	9	6164
Рокитнівська	селищна	1572,1	25	39468
Старосільська	сільська	274,5	4	6952
Березівська	сільська	505,4	10	12022

До складу Сарненського району входить 6 сільських громад, 3 – селищних, 2 міських. Найменшою громадою за кількістю населених пунктів є Старосільська сільська ОТГ (4 одиниці), за загальною площею Степанська селищна ОТГ (222,8 км²), за кількістю населення – Висоцька сільська ОТГ (5694 особи). Найбільшою громадою за кількістю населених пунктів є Дубровицька міська ОТГ (40 одиниць), за загальною площею Рокитнівська селищна ОТГ (1572,1 км²), за кількістю населення – Сарненська міська ОТГ (65963 осіб). Адміністративний центр району знаходиться у місті Сарни.

Отже, після проведення реформи децентралізації кількість районів на території Рівненської області зменшилася зі 16 до 4: Вараський, у якому найменша кількість ОТГ (8 одиниць), Дубенський, Сарненський, Рівненський – найбільша кількість ОТГ (26 одиниць). Загальна кількість утворених об'єднаних територіальних громад становила 64 з яких 11 міського типу, 13 – селищного, 40 – сільського. Найбільшою громадою за кількістю населених пунктів є Острозька міська ОТГ (56 одиниць), найменшою – Дубенська міська ОТГ (1 населений пункт).

3.2. Адміністративно-територіальний устрій Волинської області

До проведення реформи децентралізації на території Волинської області було 16 районів та 4 міста обласного значення (див. додаток 2). Під час реалізації цієї реформи на території області з кількістю населення 1031421 осіб було створено 4 райони та 54 територіальних громади в результаті добровільного об'єднання 1087 населених пункти, інформацію про них наведено у табл. 11

Таблиця 11

Райони Волинської області станом на 2022 рік [32]

Райони	Площа району, кв. км	Кількість ОТГ	Кількість населених пунктів	Кількість мешканців територіальних громад
Ковельський район	7658,7	23	380	269595
Луцький	5249,1	15	351	457287

район				
Володимир-Волинський район	2556,5	11	201	172947
Камінь-Каширський район	4679,7	5	155	131592

Із наведених у табл. 11 даних видно, що у склад Володимир-Волинського району увійшло 11 ОТГ, що були утворені добровільним об'єднанням 201 населеного пункту загальною площею 2556,5 км² та кількістю мешканців 172947 осіб. Камінь-Каширський район включив 5 ОТГ з кількістю населених пунктів 155, загальною площею 4679,7 км² та кількістю мешканців 131592 осіб. Найбільша кількість ОТГ 23 увійшла до Ковельського району зі кількістю населених пунктів 380, площею 7658,7 км² та кількістю мешканців 269595 осіб. До Луцького району увійшло 15 ОТГ, 351 населений пункт, загальною площею 5249,1 км² та найбільшою кількістю мешканців 457287 осіб.

Структуру базового адміністративно-територіального устрою районі Волинської області наведено у таблицях 12-15.

Таблиця 12

Базовий адміністративно-територіальний устрій Володимир-Волинського району Волинської області [19]

Назва ОТГ	Тип громади	Площа громади	Кількість населених пунктів	Кількість населення
Оваднівська	сільська	355,1	21	5726
Литовезька	сільська	124,0	6	4094
Іваничівська	селищна	99,2	9	9415
Затурцівська	сільська	366,3	26	8121
Зимнівська	сільська	309,1	30	8590
Поромівська	сільська	108,6	18	5676
Володимир-Волинська	міська	104,2	9	42227
Нововолинська	міська	75,2	8	58182
Локачинська	селищна	344,4	28	13256
Павлівська	сільська	254,8	20	8734
Устилузька	міська	415,6	26	7243

На території Володимир-Волинського району серед 11 ОТГ 6 громад сільського типу, 2 селищного та 3 міського. Найбільшою громадою за площею є Устилузька міська ОТГ (412,6 км²), за кількістю населених пунктів – Зимнівська сільська ОТГ (30), за кількістю населення – Нововолинська ОТГ (58182 особи). Найменшою ОТГ досліджуваного району за кількістю населених пунктів (6) та населення (4094 особи) є Литовезька сільська ОТГ, за площею – Нововолинська міська ОТГ (75,2 км²). Адміністративний центр району знаходиться у м. Володимир.

Таблиця 13

Базовий адміністративно-територіальний устрій Камінь-Каширського району Волинської області [19]

Назва ОТГ	Тип громади	Площа громади	Кількість населених пунктів	Кількість населення
Камінь-Каширський	міська	1421,9	55	55874
Маневицька	селищна	1097,2	36	26729
Любешівська	селищна	1239,1	41	29976
Сошичненська	сільська	394,8	12	9648
Прилісненська	сільська	526,7	11	8896

До складу Камінь-Каширського району входить 2 сільських ОТГ, 2 селищних та 1 міська. Найбільшою громадою за кількістю населених пунктів (55), площею (1421,9 км²) і кількістю населення (55874 особи) є Камінь-Каширська міська ОТГ. Найменшою громадою за кількістю населених пунктів (11) та кількістю населення (8896 осіб) є Прилісненська сільська ОТГ, за площею (394,8 км²) – Сошичненська ОТГ. Адміністративний центр району знаходиться у місті Камінь-Каширський.

Таблиця 14

Базовий адміністративно-територіальний устрій Ковельського району Волинської області [19]

Назва ОТГ	Тип громади	Площа громади	Кількість населених пунктів	Кількість населення
Шацька	селищна	761,1	31	16482

Любомльська	міська	296,8	15	15887
Дубечненська	сільська	310,7	10	9269
Турійська	селищна	869,0	52	18451
Дубівська	сільська	204,7	10	5120
Сереховичівська	сільська	167,6	11	3218
Ковельська	міська	311,1	15	73370
Забродівська	сільська	333,8	18	10537
Старовижівська	селищна	373,3	17	11973
Велицька	сільська	211,5	12	4010
Самарівська	сільська	256,8	19	5460
Головненська	селищна	317,2	14	8308
Смідинська	сільська	227,2	10	4277
Вишнівська	сільська	498,3	21	7899
Велимченська	сільська	110,9	4	3752
Люблинецька	селищна	115,0	9	6388
Колодяжненська	сільська	464,4	19	8345
Поворська	сільська	299,3	11	4461
Ратнівська	селищна	481,2	24	22317
Голобська	селищна	300,8	23	8555
Луківська	селищна	161,2	14	5043
Заболоттівська	селищна	253,3	4	9485
Рівненська	сільська	333,5	17	5475

До складу Ковельського району ввійшло 23 ОТГ, з них 12 сільського типу, 9 – селищного, 2 – міського. Найбільшою громадою за кількістю населених пунктів (52) та площею (869,0 км²) є Турійська селищна ОТГ, за кількістю населення – Ковельська міська ОТГ (73370 осіб). Найменшою громадою за кількістю населених пунктів є Заболоттівська селищна ОТГ (4) та Велимченська сільська ОТГ (4), за площею – Велимченська сільська ОТГ (110,9 км²), за кількістю населення – Сереховичівська сільська ОТГ (3218 осіб). Адміністративний центр Ковельського району знаходиться у місті Ковель.

Таблиця 15

**Базовий адміністративно-територіальний устрій Луцький район
Волинської області [19]**

Назва ОТГ	Тип громади	Площа громади	Кількість населених пунктів	Кількість населення
Колківська	селищна	763,5	28	20762
Цуманська	селищна	447,0	16	17655
Доросинівська	сільська	234,7	13	5676

Олицька	сільська	270,0	17	11810
Городищенська	сільська	234,7	21	8994
Торчинська	селищна	286,8	24	13534
Підгайцівська	сільська	285,0	20	20573
Горохівська	міська	494,9	41	25147
Ківерцівська	міська	473,9	24	23442
Мар'янівська	селищна	229,7	15	9519
Копачівська	сільська	178,4	14	5178
Боратинська	сільська	282,7	24	18666
Берестечківська	міська	223,2	21	9312
Рожищенська	міська	461,5	37	26368
Луцька	міська	383,1	36	240292

До складу Луцького району увійшло 15 ОТГ, серед яких сільських – 6 громад, селищних – 4, міських – 5. Найбільшою громадою у цьому районі за кількістю населених пунктів є Горохівська міська ОТГ (41), за площею – Колківська селищна ОТГ (763,5 км²), за кількістю населення – Луцька міська ОТГ (240292 особи). Найменшою громадою за кількістю населених пунктів є Доросинівська сільська ОТГ (13), за площею та кількістю населення – Копачівська сільська ОТГ (178,4 км², 5178 осіб). Адміністративним центром району є місто Луцьк.

Отже, кількість районів на території Волинської області, як і на території Рівненщини, зменшилася зі 16 до 4: Володимир-Волинський, Камінь-Каширський (найменший за кількістю ОТГ 5 одиниць), Ковельський (найбільший за кількістю ОТГ 23 одиниці), Луцький райони. В цілому на території області створено 54 територіальних громади, з яких 11 громад міського типу, 26 – сільського, 17 – селищного. Найбільшою громадою за кількістю населених пунктів є Камінь-Каширська міська ОТГ (55 одиниць), найменшою – Заболоттівська селищна ОТГ та Велимченська сільська ОТГ (по 4 одиниці).

3.3. Особливості розвитку територіальних громад на прикладі Зарічненської селищної ОТГ

Сьогодні після проведення реформи децентралізації первинним суб'єктом місцевого самоврядування, а також основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста [27].

Згідно розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 року № 722-р «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Рівненської області» у результаті добровільного об'єднання 10 сільських рад (Вичівської, Борівської, Дібрівської, Перекальської, Неньковицької, Новорічицької, Морочненської, Кухітсько-Вільської, Річицької, Серницької сільських рад) та Зарічненської селищної ради була утворена Зарічненської селищної ОТГ площею 1102,6 км². Адміністративним центром визначено смт. Зарічне. Загалом до складу громади увійшов 31 населений пункт (див. додаток 3). Громада входить до складу Вараського району Рівненської області [47].

Відповідно до паспорту громади на її території проживає 22190 осіб сільського населення та 7103 осіб – міське, загальна кількість населення ОТГ 29293 особи.

Для розвитку ОТГ має важливе значення розробка та затвердження Стратегії соціально-економічного розвитку громади на певний проміжок часу, тому громадою було проведено відповідний соціально-економічний аналіз. До важливих показників, що дають можливість сформулювати уявлення про стан соціально-економічного розвитку належать природні ресурси, населення і трудові ресурси, економічна діяльність, інвестиції, фінансовий стан.

Відповідно до фізико-географічного розташування Зарічненська селища територіальна громада розташована у північній частині Рівненської області в зоні Полісся. Громада межує з Білорусією на півночі, з Волинською областю на заході (Любешівською, Локницькою ОТГ), із Дубровицькою громадою на сході та Вараською громадами на півдні (рис.15).

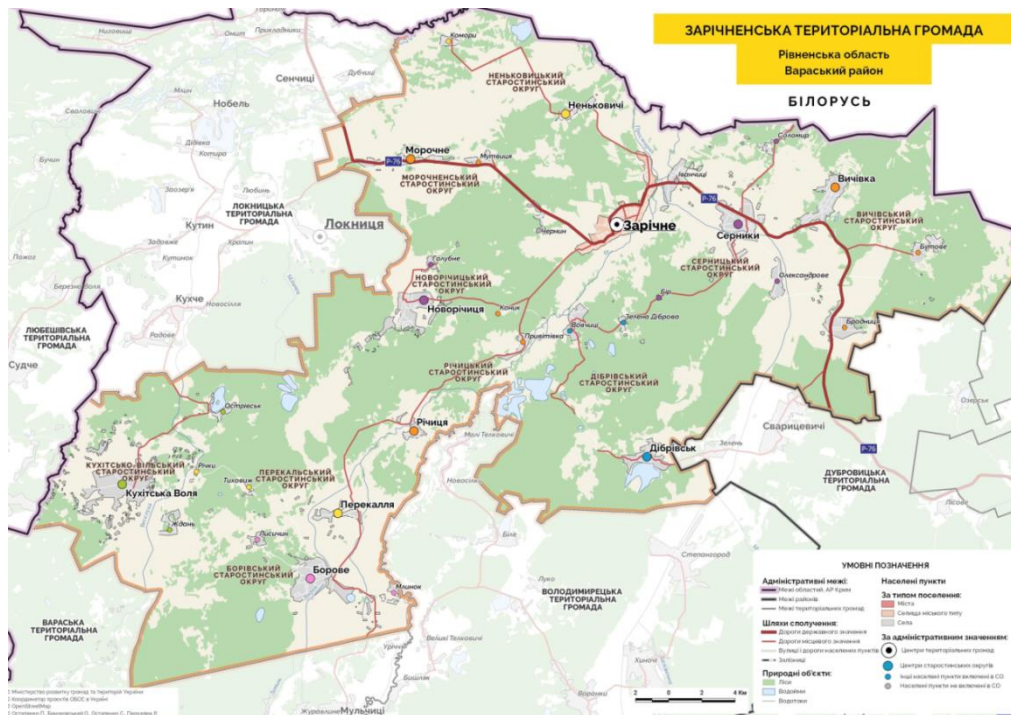

Рис. 15. Земельні ресурси і територія громади [47]

Більшість території громади покрита лісовою рослинністю (45,2 %), дещо менші площі зайняті сільськогосподарськими угіддями (34,0 %). Структура земельного фонду громади наведена рис. 16.

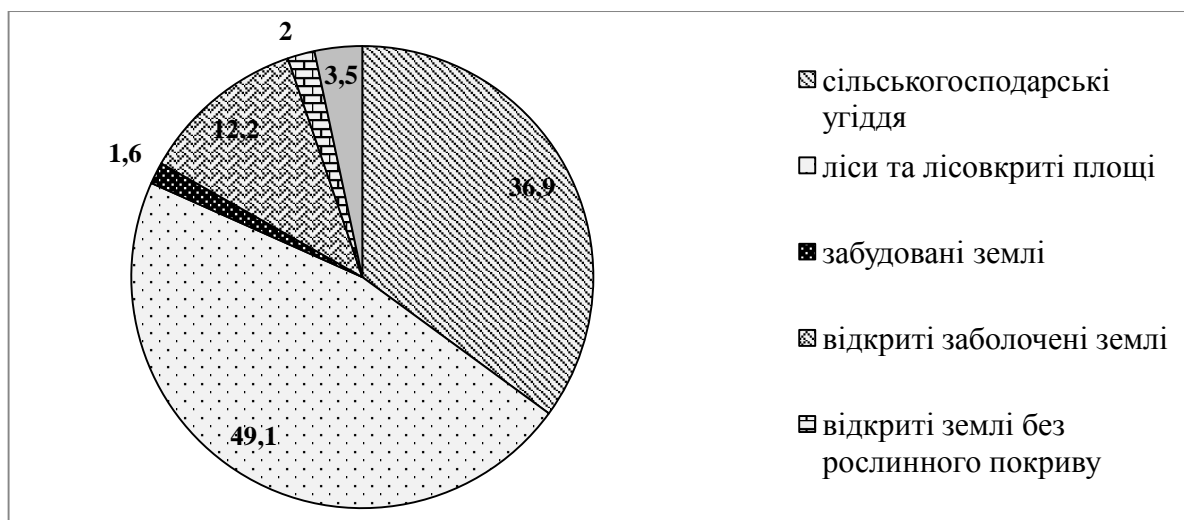

Рис. 16. Структура земельного фонду Зарічненської селищної ОТГ, тис. га

Загальна площа громади становить 108,68 тис. гектарів, з них: сільськогосподарські угіддя – 36,9 тис. га, ліси та лісовкриті площі – 49,1 тис. га, відкриті заболочені землі – 12,2 тис. га, забудовані землі – 1,6 тис. га, відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом – 2,0 тис. га, під водою – 3,5 тис. га.

Зарічненська селищна ОТГ є найбільшою громадою за кількістю населених пунктів у Вараському районі – 31 населений. З усіх населених

пунктів більшість мешканців проживає у смт. Зарічне - 7103 осіб. Динаміка вікової структури населення наведено на рис.17.

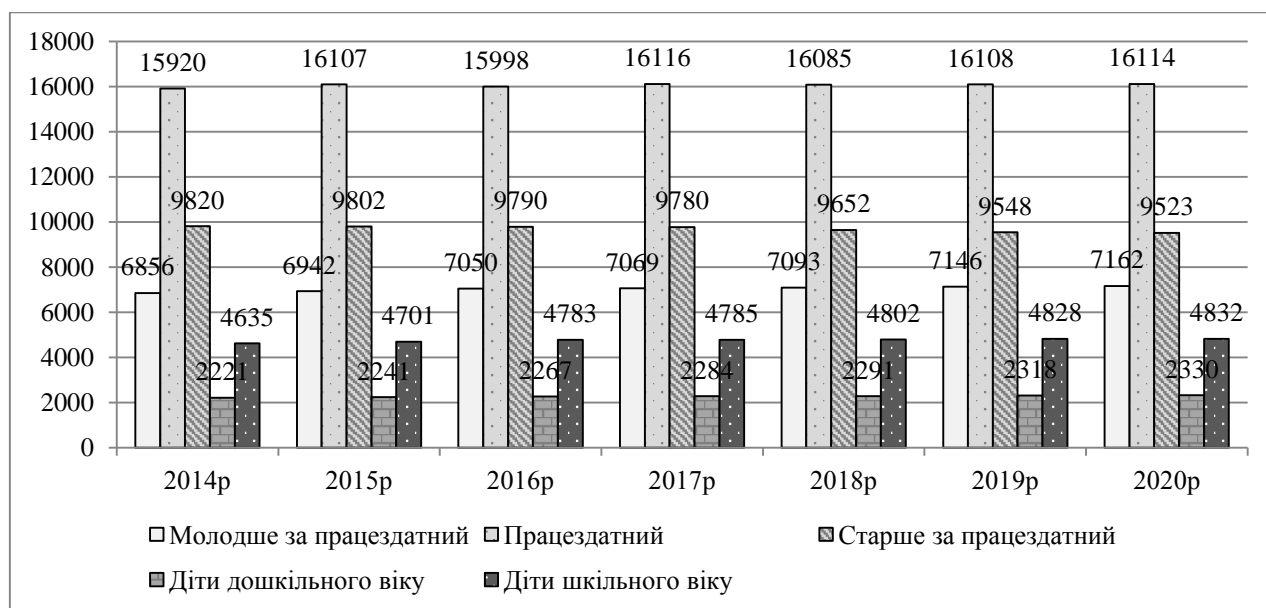

Рис. 17 Динаміка вікової структури населення Заріченської селищної територіальної громади, осіб

Серед населення переважають мешканці працездатного віку, на другому місці знаходяться населення старше за працездатний вік. Найменше на території громади є дітей молодшого шкільного віку. Кількість мешканців у 2020 році збільшилась не значно в порівнянні до 2014 року. Динаміка природного та міграційного руху населення наведена у табл. 16 та рис. 18.

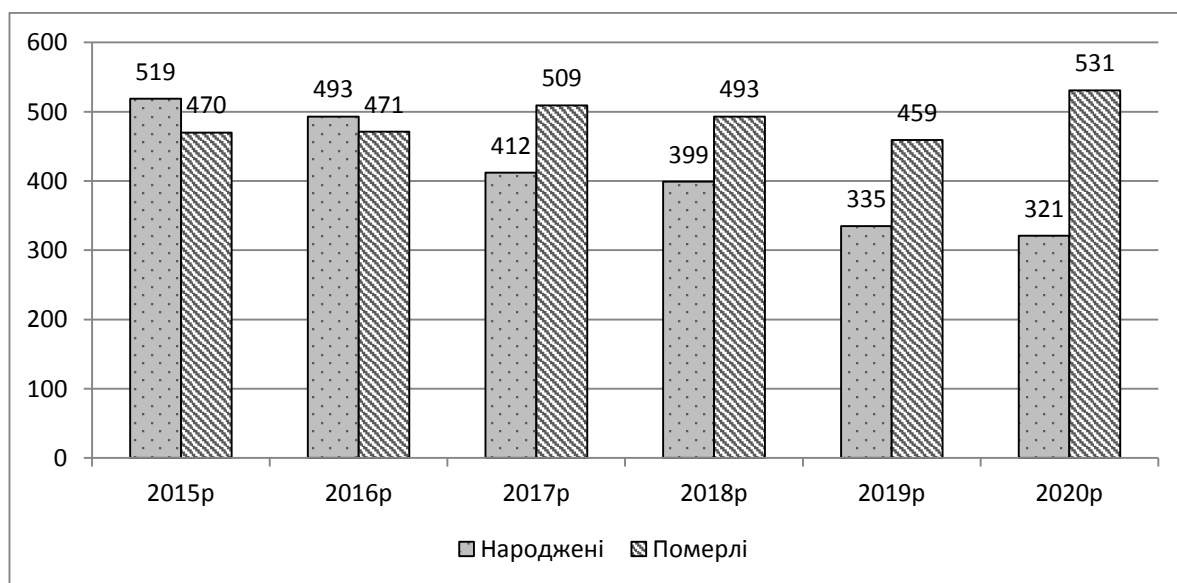

Рис. 18. Динаміка народжуваності та смертності населення на території Заріченської селищної територіальної громади у період з 2015 року по 2021 рік, осіб

Природний та міграційний рух населення Зарічненської селищної територіальної громади, осіб [47]

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Природний приріст	49	22	3	-94	-124	-210
Сальдо міграції	-20	74	44	-98	-101	10
Загальне збільшення (зменшення)	188	248	192	20	26	88

Із наведених на рис. 18 та табл. 16 даних з 2015 року по 2020 рік спостерігається зниження народжуваності та зростання показника смертності, що свідчить про від'ємний приріст.

Як зазначалося раніше проведення реформи децентралізації має ряд позитивних сторін що дає можливість їх краще розвиватися та самостійно приймати певні рішення. Важливим є те, що громади отримують у своє розпорядження землю і право на формування ставок місцевих зборів (в межах граничних розмірів) та податків. На території громади встановлюються податки за користування землею та на нерухоме майно, величину яких встановлює місцева рада теж приймає самостійно.

Бюджет громади формуватимуть на основі податку на доходи фізичних осіб (60 % від загальної кількості піде у бюджет), екологічного податку (25%), від продажу алкогольних, тютюнових виробів (акцизний податок з реалізації підакцизних товарів) та пального на АЗС (5 %), єдиного податку та податку на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності, а також місцеві податки і збори (100 %)[23].

Інформацію про кількість підприємців, зареєстрованих як фізичні особи на території Зарічненської селищної ОТГ у період з 2015 по 2020 року наведено у табл. 17. Наведені дані у таблиці свідчать, що 2010 року по 2020 рік збільшилась кількість зареєстрованих суб'єктів у наступних видах господарської діяльності: торгівля (оптова і роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту); сільське господарство, мисливство та лісове господарство; освіта. В обробній промисловості у громаді з 2 зареєстрованих суб'єктів залишився 1.

**Динаміка зареєстрованих суб'єктів господарської діяльності на території
Зарічненської селищної територіальної громади у період з 2010 року по
2020 рік [47]**

Галузі та види діяльності	2010р	2015р	2016р	2017р	2018р	2019р	2020р
Промисловість, у т.ч.:							
обробна промисловість	2	2	2	2	2	1	1
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	3	3	3	3	3	3	3
Оптова і роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту						258	269
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	8	10	10	12	12	12	12
Рибне господарство	1	1	1	1	1	1	1
Готелі та ресторани	15	16	17	17	17	18	19
Транспорт і зв'язок							
Фінансова діяльність	3	2	2	2	2	2	2
Освіта	85	85	87	91	92	92	92
Охорона здоров'я та соціальна допомога							25

До найбільших роботодавців на території громади належать наступні підприємства та установи:

- відділ освіти, культури, молоді та спорту Зарічненської селищної ради, чисельність працівників якого у 2020 році становила 1165 осіб;
- КНП «Зарічненська багатопрофільна лікарня» - 274 особи;
- ДП "ЗАРІЧНЕНСЬКИЙ ЛІСГОСП" – 186 осіб;
- КНП «Зарічненський центр ПМСД» - 107 осіб та ін. (див. додаток 4)

Відповідно до планових розрахунків дохідна складова бюджету Зарічненської селищної ОТГ формується за рахунок податків на доходи фізичних осіб, єдиного податку, плати за землю, акцизного збору (таблиця). Станом на 2021 рік її загальний бюджет складав 236857,3 тис. грн. Із якого

офіційні трансферти – 179429,7 тис. грн., власні надходження – 57427,6 тис. грн. Структура офіційних трансфертів була наступною: освітня субвенція – 129240,3 тис. грн, базова дотація – 39061,4 тис. грн, дотація на утримання закладів освіти та охорони здоров'я – 2212,2 тис. грн.(рис. 19)

Рис. 19. Дохідна складова бюджету Зарічненської селищної територіальної громади

Наведені на рис. 19 дані свідчать, що досить вагомою дохідною складовою бюджету громади є освітня субвенція.

Таблиця 18.

Динаміка дохідної частини бюджету Зарічненської селищної територіальної громади [47]

Показники	2017 (сумарно)	2018 (сумарно)	2019 (сумарно)	2020 (сумарно)	2021 (прогноз)
Прибутковий податок з громадян/ Податок з доходів фізичних осіб	21103,5	27427,4	32185,4	34288,3	37051,5
Єдиний податок(крім с/г виробників)	3964,2	4867,9	5987,8	6143,3	6424,0
Єдиний податок від с/г виробників	0,5	260,1	256,3	361,1	390,0
Доходи від відчуження нерухомості та землі	264,6	295,2	379,2	2127,4	

Податок на прибуток підприємств комунальної власності	122,8	89,9	87,6	85,7	115,3
Плата за землю	3134,6	4313,0	6041,1	5776,1	5957,3
Податок на нерухомість	496,1	842,4	973,6	997,8	1100,0
Акцизний збір	4894,0	3843,1	3014,1	3014,1	2500,0
Інші місцеві податки та збори	1,6	2,1	2,1	16,5	8,0
Податкові надходження разом	35840,0	43924,8	52441,4	54302,8	56646,9
Дохід від оренди комунального майна	163,0	198,7	142,0	142,0	64,3
Інше	1543,0	1266,2	1606,2	1223,0	716,4

Із наведених у табл. 18 даних випливає, що за період зі 2017 по 2021 рік зростання податкових надходжень до бюджету громади, зменшується дохід від оренди комунального майна. Найбільші платники податків наведені у табл. 19.

Таблиця 19

Найбільші платники податків у Зарічненській селищній ОТГ за I-й квартал 2021 р. [47]

№	Назва	Сплачено ПДФО, тис. грн	Акциз (акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів), тис. грн	Плата за землю, тис. грн	Податок на нерухомість, тис. грн
1	Відділ освіти, культури, молоді і спорту Зарічненської селищної ради	10124,6			
2	КНП „Зарічненська багатопрофільна лікарня”	2456,8			
3	ДП „Зарічненський лісгосп”	1762,1			27,6
4	ТЗОВ Торговий дім „Північ - центр”		212,1		
5	ПП „Оріон”		138,2		
6	ТОВ „Західенергопостач”		60,8		
7	ТОВ „Рівненське аграрне підприємство”			1005,9	19,1
8	ТОВ „АК Полісся”			573,1	
9	ФГ „Вікторія”			422,2	
10	КП „Зарічненський РСС”				87,5

Найбільше податків у I-й квартал 2021 р. було сплачено відділом освіти, культури, молоді і спорту Зарічненської селищної громади та КНП

„Зарічненська багатопрофільна лікарня”, що є на її території одними з найбільших роботодавців.

Необхідно зазначити, що в Україні проводиться моніторинг соціально-економічного розвитку ОТГ [29] відповідно до наказу Міністерства розвитку громад та територій України від 30.03.2016 № 75 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо формування і реалізації прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади».

Станом на 2019 рік за даними обласних державних адміністрацій спостерігається зростання основних показників, які характеризують фінансовий та економічний розвиток. Зокрема, у створених громадах відбулося збільшення їх бюджетів у розрахунку на 1 особу населення, порівняно з попереднім роком, основним джерелом чого стала сплата податку. До позитивних показників у розвитку громад відносять збільшення кількості підприємств малого та середнього бізнесу, зростання обсягів фінансування проектів регіонального розвитку, що реалізуються на їх територіях [29, 36].

Отже, після проведення реформи децентралізації створені об'єднані територіальні громади продовжують розвиватися. Так, Зарічненська селищна ОТГ утворилася в результаті добровільного об'єднання 10 сільських та 1 селищної ради активно функціонує та працює над розробкою Стратегічного плану свого розвитку. За період з 2010 року по 2020 рік збільшилась кількість зареєстрованих суб'єктів господарської діяльності, а з 2017 року по 2021 рік зросли податкові надходження до бюджету громади. Станом на 2021 рік її загальний бюджет складав 236857,3 тис. грн. Із якого офіційні трансферти – 179429,7 тис. грн., власні надходження – 57427,6 тис. грн.

РОЗДІЛ 4.

ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ У ШКОЛІ

4.1. Особливості вивчення адміністративно-територіального устрою на уроках географії

Відповідно до навчальної програми з географії для загальноосвітніх навчальних закладів учні вивчають адміністративно-територіальний устрій України у 8 та 11 класах.

У 8 класі вивчають курс «Україна у світі: природа, населення», що спрямований на формування в учнів усвідомлення себе громадянином України, формування знань про населення та природу, виховання патріотичних відчуттів, української культури та поваги до свого народу .

У 2 розділі цього курсу «Географічний простір України» учні вивчають тему «Адміністративно-територіальний устрій України». Під час цієї теми вони знайомляться з особливостями територіальних змін кордонів України з ХХ ст, вивчають адміністративно-територіальний устрій. Загалом учні вивчають кількість обласних центрів, районів, міст, сільських рад і сіл на території України. У темі розглядають і проблемні питання та аналізується потреба у адміністративно-територіальній реформі. Учні дізнаються про основну мету реформи та нормативні документи, що стають поштовхом для її проведення [12, 14].

Новим терміном, який вивчають учні на уроці є територіальна громада, що виникає у результаті добровільного об'єднання жителів кількох сіл, селищ й міст і стає основою місцевого самоврядування для можливості вирішення різних питань на місцевому рівні.

В 11 класі учні вивчають курс «Географічний простір Землі», що передбачений для інтеграції отриманих в попередніх класах знань про людину, її господарську діяльність, природу. У цьому курсі у них формується чіткі уявлення про закономірності розвитку географічної оболонки суспільно-

географічні характеристики світу з метою усвідомлення необхідності сталого розвитку суспільства [11].

У 4 розділі «Суспільна географія України» розглядається тема «Українська держава». Важливими питаннями, які розглядаються під час вивчення теми це поняття державної території, її компонентів та функцій. Приділяється увага таким її особливостям як цілісність та недоторканість.

Охарактеризовано політико-географічне положення України на трьох рівнях: глобальному, регіональному, сусідському. Учні детально знайомляться з визначенням державного кордону, можливостями його перетину у країнах Шенгенської зони, активізація співпраці між регіональними органами влади в рамках євро регіонів.

Окремим питанням у темі виділено реформування адміністративно-територіального устрою України, де аналізуються недоліки попередньої адміністративного устрою та потребу у реформуванні. В Україні було розпочато проведення децентралізації в рамках євроінтеграційного курсу. В результаті реалізації реформи утворюються об'єднані територіальні громади, з якими учні уже знайомилися у 8 класі. У темі проаналізовано особливості реформи децентралізація, зокрема акцентовано увагу на передачі значних повноважень і коштів для їх реалізації центральним органам влади у формі субсидій і субвенцій [13].

Отже, на адміністративно-територіальний устрій та особливості його реформування учні вивчають уроках географії в 8 та 11 класах, тому матеріали кваліфікаційної роботи можуть бути використанні при підготовці до заняття, проведенні практичних робіт, або організації гурткової роботи.

4.2. Використання фасилітаційної техніки під час уроків географії на прикладі методу «Світове кафе»

Колективне розв'язання проблем або виконання завдань у групі є особливістю фасилітаційної техніки. Під час використання цієї технології можна ефективно організовувати вирішення проблем за менші проміжки часу.

Окремо виділяють педагогічну фасилітацію, що використовують у навчальному процесі для виховання активних учнів, знатних здійснювати самостійний аналіз проблем та приймати рішення самостійно. Педагогічна фасилітація характеризується особливим стилем спілкування між вчителем та учнями [40].

Концепція педагогічної фасилітації почав розвиватися у 50-х роках. ХХ ст. К. Роджерс за підтримки представників гуманістичної психології. Цю технологію відносять до вищого рівня навчання, оскільки вважають, що при її використанні учень засвоює стільки інформації, скільки в нього виникло запитань і наскільки від був активним при їх обговоренні. Ніяке логічно побудоване викладання вчителем матеріалу, не дасть такого результату якщо учні будуть лише пасивними слухачами та технічно фіксуватимуть його зміст у зошиті.

Під час проведення такого заняття вчитель може використовувати такі методи та прийоми, які розвиватимуть в учнів вміння розмірковувати та мислити творчо, шукати нові сторони проблем в уже вивченому матеріалі [40, 44]. Вчитель долучається до обговорення і займає позицію бути на рівні з учнями.

Важливим при використанні фасилітаційної техніки для організації навчального процесу це стимулювання розкриття потенціалу учасників та групи (класу) загалом. Відмінність цієї техніки від традиційного підходу наведено у табл. 20.

Таблиця 20

Відмінність фасилітаційної техніки від традиційного підходу [8, 20]

Традиційна робота у групі	Фасилітаційний підхід
Більшу частину часу займають учні, які активніше висловлюються та швидко міркують	Усі учасники групи задіяні в обговоренні питання
Учасники можуть сприймати запитання як виклик, ніби вони зробила щось неправильно	За допомогою запитань відбувається заохочення та зацікавлення
Відповіді на випередження одне одного	Кожен має можливість висловитися
Відмінності в позиціях може	Озвучуються всі погляди, в тому числі і

сприйматися як конфлікт	протилежні
При формулюванні власних реплік учасники часто можуть не слухати та не розуміти одне одного	Учасники групи при обговоренні питань дослухаються один до одного
Проблема рахується розв'язаною, як тільки як тільки активніші учні знайшли відповідь	Проблема розв'язана, за умови, що всі, кого вона стосується, зрозуміли аргументацію

Основні функції вчителя-фасилітатора:

- організувати процес та структурувати роботу таким чином, щоб залучити всіх учнів для досягнення поставлених цілей.
- створити навчальне середовище та налагодити процес групової взаємодії, але він не обов'язково є джерелом знання, ідей. Інсайти пізнання генеруються в процесі – через взаємодію учасників (колективна мудрість), їхню креативність.

Як змінюється роль вчителя на уроці наведено у табл. 21

Таблиця 21

Зміна ролі вчителя при використанні фасилітаційної техніки [8]

Від	До
Викладання предмету, де вчитель – носій знань	Фасилітації процесу навчання (пропонує виклики, показує дорогу у світ)
Основний фокусу на вчителів	Основний фокусу на учнях
Розповіді	Запитунь
Індивідуальних успіхів учня	Спільних успіхів
Класних кімнат	Просторів для навчання, навчальної спільноти
Боязні помилок	Ставлення до помилок як до можливості навчитися та вирости
Конкуренції	Співпраці
Фокусування на навчальних результатах (географія)	Розвиток індивідуальних компетентностей, а також соціальних і емоційних навичок

Досить поширеним методом фасилітації є «Світове кафе», що зручно використовувати на уроках географії у старшій школі, вивчаючи теми, які поєднують узагальнення та систематизацію матеріалу за попередні роки. Наприклад, на уроці «Українська держава» в 11 класі, де учні доповнюють свої знання про адміністративно-територіальний устрій та причини його

реформування, що були отримані у 8 класі при вивченні теми «Адміністративно-територіальний устрій України».

Всесвітньо відомий метод фасилітації «Світове кафе» (World cafe), створений Девідом Айзексом та Хуанітою Браун. Його зміст полягає у формуванні декількох комунікативних груп, що працюють над певним завданням із заздалегідь визначеної теми. У кожній групі обрано для організації роботи модератора, що також записує обговорення. Між групами передбачено проведення ротації учасників, для того щоб виконання завдання було цікавішим. Після того, як всі учасники в результаті ротації відвідали всі групи та повернулися до своїх модераторів процес обговорення завдання закінчується [44, 45]. Після обговорень модератори груп презентують свої наробки перед загалом.

Основні етапи організації уроку на тему «Українська держава» з використанням методу «Світового кафе» (див. додаток 5):

Етап 1. Визначення назви кафе та «меню».

Назва кафе «Українська держава»

Меню:

- Українська держава та основні компоненти її території;
- Політико-географічне положення України: глобальне, регіональне, сусідське
- Політико-економічна оцінка державного кордону України.
- Причини реформування адміністративно-територіального устрою України та його наслідки.

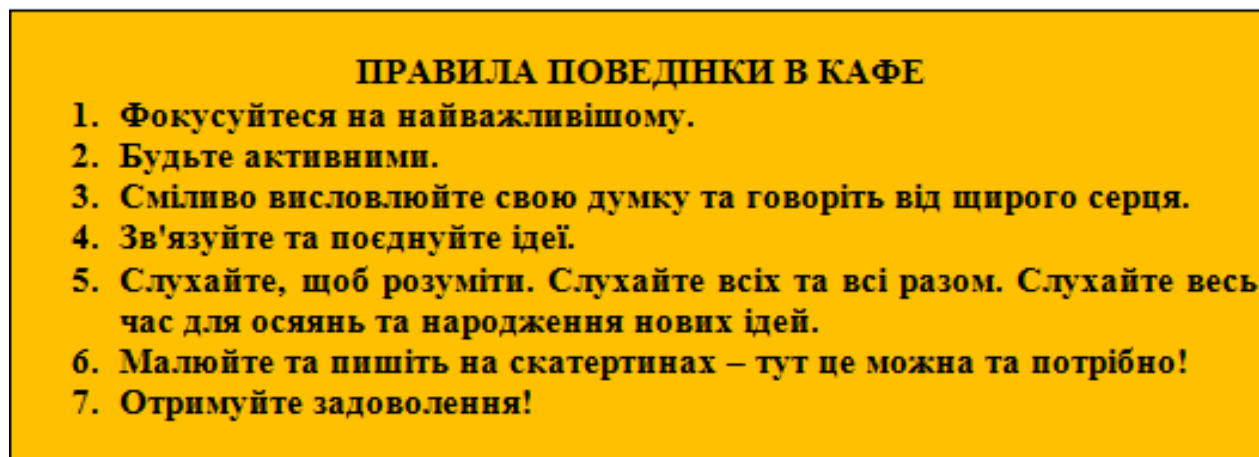
Один із важливих етапів, від якого залежить результати уроку. Залежності від теми можна підібрати більш доречну назву заходу (кафе знань, інтелект-кафе тощо). Запитання мають бути простими, крім того учням може бути розіслано запрошення із зазначенням проблемної теми для підготовки до проведення уроку.

Етап 2. Підготовка.

Необхідно розставити парти у довільному порядку (так, ніби це дійсно столики в кафе). На партах покласти для роботи аркуш паперу формату А3 (для запису ідей у групі), фломастери чи маркери, наліпки.

Етап 3. Привітання учасників та інструктаж.

Привітання учнів та розповідь про особливості проведення уроку. Ознайомлення з правилами поведінки в кафе (можна підготувати плакат).

На цьому етапі визначається кількість раундів, що відповідає кількості команд та їхню тривалість. Найбільше часу відводиться на перший раунд, оскільки тут відбувається основне обговорення. Наступні раунди можна пропорційно зменшувати за тривалістю.

Етап 4. Обговорення у групах.

Учні розділяються на групи та займають столи. У кожній групі визначається модератор. Всі ідеї команд фіксуються на підготовленому заздалегідь папері. Більш ефективною буде робота, якщо інформацію відображати у вигляді малюнків, схем тощо.

Після першого раунду учні породають за інші столи, залишається лише модератор, щоб надати резюме основних ідей та висновків за результатами роботи попередньої групи. Також модератор слідкує, щоб усі учасники мали можливість висловити свою думку і ці думки були зафіксовані.

Після того, як усі учасники груп побували за усіма столиками процес обговорення закінчується.

Етап 5. Підбиття підсумків – створення книги скарг та пропозицій.

Учні повертаються до своїх початкових столів та допомагають модераторові узагальнити напрацювання. Після цього проводиться загальне

обговорення, що може бути проведено у вигляді вернісажу паперових плакатів, на яких зафіксовані ідеї. З отриманих графічних матеріалів із описом результатів роботи можна створити «Книгу скарг та пропозицій» [45].

Отже, для виховання активних учнів, знатних здійснювати самостійний аналіз проблем та приймати рішення самостійно на уроках географії доцільно використовувати фасилітаційної техніки. Досить поширеним методом фасилітації є метод «Світове кафе», зміст якого полягає у формуванні декількох комунікативних груп, що працюють над певним завданням із задалегідь визначеної теми.

ВИСНОВКИ

В результаті територіального аналізу адміністративної реформи Західно-Поліського регіону України, до складу якого входять Рівненська та Волинська області було виявлено:

1. Адміністративна реформа спрямована на формування системи державного управління, що сприятиме розвитку цивілізованої європейської держави з високим рівнем життя та розвиненою демократією. Реалізація реформи децентралізації полягала у передачі від державної влади органам місцевого самоврядування частини повноважень та внесення змін до фінансування, що дозволяє формувати свої бюджети. Проводилася вона у два етапи: перший етап – 2014-2019 роки; другий етап - 2020-2021 роки. Упродовж цих періодів внесено зміни до нормативних документів (розроблено нові закони, положення тощо), створення об'єднані територіальні громади у результаті добровільно об'єднання населених пунктів, змінено кількість районів (ліквідовано старі та утворено нові райони).

2. За період з 2016 року по 2021 рік на території Західно-Поліського регіону відбувалося зростання в останній рік дослідження у порівнянні з попередніми кількості діючих суб'єктів господарювання, індексу реальної заробітної плати (Волинська область), середньомісячної заробітної плати, індексу промислової продукції, індексу сільськогосподарської продукції (Рівненська область), індексу будівельної продукції, індексу споживчих цін (індексу інфляції). Спостерігався спад таких показників, як кількість зайнятих працівників, індекс реальної заробітної плати (Рівненська область), оптовий товарооборот підприємств, індекс сільськогосподарської продукції (Волинська область), загальної площі житлових будівель, капітальних інвестицій, експорту та імпорту товарів

3. Після проведення реформи децентралізації кількість районів на території Рівненської області зменшилася зі 16 до 4: Вараський, у якому найменша кількість ОТГ (8 одиниць), Дубенський, Сарненський, Рівненський – найбільша кількість ОТГ (26 одиниць). Загальна кількість утворених об'єднаних територіальних громад становила 64 з яких 11 міського типу, 13 –

селищного, 40 – сільського. Найбільшою громадою за кількістю населених пунктів є Острозька міська ОТГ (56 одиниць), найменшою – Дубенська міська ОТГ (1 населений пункт).

4. Кількість районів на території Волинської області, як і на території Рівненщини, зменшилася зі 16 до 4: Володимир-Волинський, Камінь-Каширський (найменший за кількістю ОТГ 5 одиниць), Ковельський (найбільший за кількістю ОТГ 23 одиниці), Луцький райони. В цілому на території області створено 54 територіальних громади, з яких 11 громад міського типу, 26 – сільського, 17 – селищного. Найбільшою громадою за кількістю населених пунктів є Камінь-Каширська міська ОТГ (55 одиниць), найменшою – Заболотівська селищна ОТГ та Велимченська сільська ОТГ (по 4 одиниці).

5. Створені об'єднані територіальні громади отримали ряд повноважень та продовжують розвиватися. Так, Зарічненська селищна ОТГ утворилася в результаті добровільного об'єднання 10 сільських та 1 селищної ради активно функціонує та працює над розробкою Стратегічного плану свого розвитку. За період з 2010 року по 2020 рік збільшилась кількість зареєстрованих суб'єктів господарської діяльності, а з 2017 року по 2021 рік зросли податкові надходження до бюджету громади. Станом на 2021 рік її загальний бюджет складав 236857,3 тис. грн. Із якого офіційні трансферти – 179429,7 тис. грн., власні надходження – 57427,6 тис. грн.

6. Адміністративно-територіальний устрій та особливості його реформування учні вивчають уроках географії в 8 та 11 класах, тому матеріали кваліфікаційної роботи можуть бути використанні при підготовці до заняття, проведенні практичних робіт, або організації гурткової роботи. Для виховання активних учнів, знатних здійснювати самостійний аналіз проблем та приймати рішення самостійно на уроках географії доцільно використовувати фасилітаційної техніки. Досить поширеним методом фасилітації є метод «Світове кафе», зміст якого полягає у формуванні декількох комунікативних груп, що працюють над певним завданням із заздалегідь визначеної теми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусюк Б. Місцеве самоврядування в сучасній Україні: проблеми і перспективи К. : Стилос, 1997. 223 с.
2. Андрияш В. І. Євтушенко О. Н. Місцеве самоврядування в політичній системі суспільства. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. Київ ; Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. Вип. 11. С. 148–157.
3. Антоненко В.О., Баймуратов М.О., Батанов О.В. та ін. Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні: кол. Монографія: за ред. В.В. Кравченка, М.О. Баймуратова, О.В. Батанова. К. : Атіка, 2007. 864 с.
4. Артеменко А. Визнання напрямків розвитку місцевого самоврядування в малих містах України : європейський досвід. *Державне управління та місцеве самоврядування*. Д., 2010. № 4 (10) Режим доступу : http://arehive.nbu.gov.ua/portal/Soc_gum/gams/2010_4/10gued.p7S/
5. Астапова Т.О. Адаптація зарубіжного досвіду реформування діяльності органів місцевого самоврядування в Україні : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління.: спец. 25.00.04. «Місцеве самоврядування», НАДУ при Президентіві України, ХРІДУ. Х., 2010, 20 с.
6. Атлас вчителя, Державна служба геодезії, картографії та кадастру. Молочко В. (відповідальний редактор). Київ, Картографія, Україна, 2010, 328 с.
7. Афонін Є., Суший О., Усаченко Л. Закономірності та особливості суспільно-трансформаційних процесів в Україні. *Укр. соціум*. 2011. № 3 (38).
8. Бакаленко І. Що таке фасилітація і як вона може допомогти вчителю в класі <https://bit.ly/3xwT2d3>
9. Бубенко І.В. Бутенко В.Л. Проблеми фінансового контролю на регіональному рівні. *Екол. простір*. 2008. № 11.

10. Ворона В.П. Особливості розвитку місцевого самоврядування в період світової глобалізації. *Державне будівництво*. 2011 № 2. Режим доступу: <http://www.k1napa.kharkov.ua/ebook/db/2011-2/doc/4/02/pdf>
11. Географія 10–11 класи (рівень стандарту). Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 2017р, 25 с. <https://bit.ly/3O07KyC>
12. Географія 6–9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 2017р, 77 с.
13. Гільберг Т. Г., Савчук І. Г., Совенко В. В. Географія (рівень стандарту) : підручник для 11 кл. закладів загальної середньої освіти. К. : УОВЦ «Оріон», 2019. 192 с. : іл.
14. Гільберг Т. Г., Паламарчук Л. Б., Совенко В. В. Географія : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. К. : Грамота, 2016. 272 с.
15. Головного управління статистики у Волинській області <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/>
16. Головного управління статистики у Рівненській області <http://www.gusrv.gov.ua/>
17. Гордєєв О. К. Механізми забезпечення сталого розвитку територіальної громади : автореф. дис. канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.04 “Місц. самоврядування”; Одес. регіон. ін-т держ. упр.; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Одеса, 2014. 20 с.
18. Державна служба статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua/>
19. Децентралізація. Загальна інформація <https://decentralization.gov.ua/about>
20. Джус О., Ленів З., Коваленко В., Тренінг як інструмент формування командної взаємодії фахівців, які працюють в інклюзивному освітньому просторі *Europejskie studia humanistyczne: Issue 3(I)*, 2020. с. 113-129 <https://bit.ly/3avC8C9>
21. Доповідь про стан навколишнього середовища у Рівненській області у 2020 році. Департамент екології та природних ресурсів Рівненської облдержадміністрації, 2021. Рівне, 236 с.
22. Жаліло Я.А., Шевченко О.В., Романова В.В. та ін. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу. Аналітична доповідь.

- Національний інститут стратегічних досліджень. К.: 2019. 115 с.
<https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/2019.pdf>
23. Жилияєва Н. М. Переваги та ризики децентралізації влади в Україні. *Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки*. Випуск 40. Частина IV с. 47-52
24. Заблоцький В. В. Адміністративна реформа: стан та перспективи трансформацій. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 7, 2015 <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=868>
25. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст.91
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
26. Закон України «Про засади державної регіональної політики» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст.90
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>
27. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 24, ст.170. Верховна Рада України. 1997 <https://bit.ly/3zkZSmU>
28. Закон України «Про співробітництво територіальних громад». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 34, ст.1167)
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>
29. Інформація про моніторинг розвитку сільських територій (гірських, ОТГ). Міністерство розвитку громад та територій України. <https://bit.ly/3MvSZm0>
30. Ковбасюк Ю. В., Ващенко К. О., Толкованов В. В. Місцеве самоврядування в Україні : сучасний стан та основні напрями модернізації : наук. доп.; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю. В. Ковбасюка. К. : НАДУ, 2014. 128 с.
31. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
32. Концепція адміністративної реформи в Україні
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text>

33. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>
34. Короткий огляд реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Режим доступу : <http://www.csi.org.ua>
35. Лико Д.В. Лико С.М., Мартинюк В.О., Портухай О.І., Якута О.О. Методологічні підходи та досвід розробки стратегії соціально-економічного розвитку локальних територій (на прикладі Козинської громади) у Рівненській області. *Вісник НУВГП*. Випуск 2 (82), 2018. С. 31-45.
36. Міністерство розвитку громад та територій України <https://www.minregion.gov.ua/>
37. Місцеве самоврядування в Україні : сучасний стан та основні напрями модернізації : наук. доп. / редкол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, В. В. Толкованов [та ін.]; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю. В. Ковбасюка. К. : НАДУ, 2014. 128 с.
38. Національний атлас України. НАН України, Інститут географії, Державна служба геодезії, картографії та кадастру ; Л. Г. Руденко (голов. ред.); голова. кол. Б. Є. Патон. К.: Державне науково-виробниче підприємство "Картографія", 2007. 435 с
39. Постанова Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020, № 33, ст.235 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>
40. Прийоми та техніка фасилітації в освітній сфері. Педагогічна фасилітація. <https://bit.ly/3GXljMA>
41. Регіональна доповідь про стан навколишнього середовища у Волинській області за 2020 рік. Управління екології та природних ресурсів. Волинська обласна державна адміністрація, 2021. 205 с.
42. Реформа децентралізації. Урядовий портал <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi>

43. Розпорядження Кабінет Міністрів України від 23 січня 2019 р. № 77-р Київ Про затвердження плану заходів з реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019-2021 роки <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-2019-%D1%80#Text>
44. Самко А. Технологія “Світове кафе” (WORLD CAFE) <https://bit.ly/3NVAGHN>
45. Світове кафе: ідея для фасилітації на уроці, батьківських зборах чи педраді <https://bit.ly/3tja1wB>
46. Сорокіна Н. Г. Реформування адміністративно-територіального устрою України: проблеми та перспективи <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2010-01/10sngupp.pdf>
47. Соціально-економічний аналіз Зарічненської селищної територіальної громади https://zartg.com.ua/?page_id=20
48. Ткачук А., Ткачук О. Децентралізація – самоорганізація – самореалізація. Конспект лекцій для школярів і не тільки. К.: ТОВ “Видавництво “Юстон”, 2020. 204 с. <https://bit.ly/3tmdUB1>
49. Толкованов В. В. Добре врядування та інструменти його забезпечення на місцевому і регіональному рівнях: вітчизняний та зарубіжний досвід : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. 264 с.
50. Яцуба В.Г., Яцюк В.А., Матвіїшин О. Я. Адміністративно-територіальний устрій України: шляхи реформування: монографія. К.: Геопринт, 2007. 365 с.
51. Portukhay, O., Lyko, S., Mudrak, O., Mudrak, H., & Lohvynenko, I. Agroecological bases of sustainable development strategy for the rural united territorial communities of the Western Polissya region. *Scientific Horizons*, 2021, 24(6), 50-61 DOI: 10.48077/scihor.24(6).2021.50-61
52. Portuhay O.I., Lyko D.V., Mudrak O.V., Mudrak H.V. Zoecological approaches in the implementation of the sustainable development strategy for rural territorial communities of the West Polissya region. *Сільське господарство та лісництво*, 2020. Випуск 1 (16). С. 194-211.